

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ФАКУЛЬТЕТ ЗАХИСТУ РОСЛИН, БІОТЕХНОЛОГІЙ ТА ЕКОЛОГІЇ

Кафедра екології агросфери та екологічного контролю

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для виконання практичних робіт
із дисципліни

«Заповідна справа»

для студентів очної, заочної та дистанційної форм навчання
за спеціальністю 101 «Екологія»

КИЇВ – 2023

Наведено методичні рекомендації щодо виконання практичних робіт із дисципліни «Заповідна справа» для підготовки фахівців ОС «Бакалавр» спеціальності 101 «Екологія». Кожна практична робота складається з теоретичної частини, практичного завдання, яке виконується під час заняття та переліку контрольних запитань. Подано перелік літературних джерел, рекомендованих для самостійного опрацювання студентами.

Рекомендовано Вченою радою факультету захисту рослин, біотехнологій та екології НУБіП України для підготовки фахівців напряму спеціальності 101 «Екологія» (протокол №2 від 18.10.2023 року).

Укладачі:

Сербенюк Г.А. кандидат с.-г. наук, ст. викладач кафедри екології агросфери та екологічного контролю НУБіП України

Рецензенти:

Павлюк С.Д., кандидат с.-г. наук, доцент кафедри екології агросфери та екологічного контролю НУБіП України

Пузир Т.М., кандидат пед. наук, викладач-методист циклової комісії сільськогосподарських і еколого-природничих дисциплін ВП НУБіП України «Боярський коледж екології і природничих ресурсів»

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Методичні рекомендації для виконання практичних робіт
з дисципліни

«Заповідна справа»

для студентів напряму підготовки
101 – «Екологія» у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації

Укладачі: Сербенюк Ганна Анатоліївна

Видання здійснено за авторським редагуванням.

Відповідальний за випуск Сербенюк Г.А.

© Г.А. Сербенюк 2023

© «Заповідна справа»

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ТЕКСТІ

- АЕС** – атомна електростанція;
- БЗ** – біосферні заповідники;
- ГЕФ** – Глобальний Екологічний Фонд;
- ЄБРР** – Європейський банк реконструкції та розвитку;
- ЄЕА** – Європейська екологічна агенція;
- ЄІБ** – Європейський інвестиційний банк;
- ЄС** – європейський союз;
- КМУ** – кабінет міністрів України;
- МСОП** – міжнародний союз охорони природи;
- НАН** – Національна академія наук;
- НАТО** – організація Північноатлантичного альянсу;
- НПП** – Національні природні парки;
- ОБСЄ** – організація з безпеки і співробітництва в Європі;
- ООН** – організація об'єднаних націй;
- ПЗ** – природні заповідники;
- ПІ** – природоохоронний індекс;
- ПЗФ** – природно-заповідний фонд;
- ПРООН** – програма розвитку організації об'єднаних націй;
- РЦПД** – Регіональний центр з питань довкілля;
- СОТ** – світова організація торгівлі;
- СССР** – союз советских социалистических республик;
- ТОВ** – товариство з обмеженою відповідальністю;
- УРСР** – українська радянська соціалістична республіка;
- ЮНЕП** – програма ООН з навколишнього середовища;
- ЮНІДО** – організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку;
- ЮНЕСКО** – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури;

ПЕРЕДМОВА

Проблема охорони природного навколишнього середовища є однією з пріоритетних в останні десятиліття. Одним з ефективних шляхів збереження природних ресурсів, ландшафтного і видового біорізноманіття є організація і впровадження різноманітних заповідних об'єктів та територій. Заповідна справа – важлива складова природоохоронної діяльності, оскільки відіграє важливу роль у розробці теоретичних засад та у практичному вирішенні проблем збереження природи й підтримці рівноваги екосистем, у формуванні світоглядних позицій, як окремої людини, так і суспільства в цілому. Заповідна справа має особливе природоохоронне, соціальне та економічне значення у світі, багато в чому визначаючи сталий розвиток людської цивілізації.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Заповідна справа» є засвоєння майбутніми фахівцями-екологами необхідного мінімуму знань про екополітичні, теоретичні й практичні основи, нормативно-правове, наукове та інституційне забезпечення заповідної справи і формування у студентів навичок із охорони й управління об'єктами і територіями природно-заповідного фонду, екомережі, їх створення та розширення.

Предметом вивчення дисципліни є сфера природоохоронної діяльності щодо природних територій та об'єктів з особливим охоронним статусом, їх структура, класифікація, управління й організація заповідної справи в Україні в контексті збалансованого розвитку.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- мотивування необхідності заповідання та визначення поняття про місця заповідної справи в сучасній природоохоронній діяльності в контексті концепції збалансованого розвитку;
- розкриття основних форм функціонування об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), їх значення для збереження біотичного різноманіття та підтримки біогеохімічних циклів;
- складання уяви про сучасний стан, загальні принципи формування мережі об'єктів, територій та акваторій ПЗФ, їх класифікацію, а також про формування екомереж;
- ознайомлення студентів з основними нормативно-правовими актами в галузі заповідної справи у світі та Україні (конвенціями, кодексами, законами, указами та ін.);

➤ формування у студентів вміння застосовувати набуті знання для наукового обґрунтування створення об'єктів та територій ПЗФ та управління ними, а також про систему їх інституційної підтримки як галузі діяльності;

➤ закладання розуміння специфіки наукових досліджень, моніторингу, рекреаційної, освітньої та інформаційної діяльності об'єктів-установ ПЗФ.

По завершенні вивчення дисципліни студенти повинні:

знати:

➤ етапи історичного і концептуального розвитку та сучасний стан заповідної справи;

➤ екосистемні функції заповідних територій та їх роль щодо збалансованого розвитку;

➤ чинне міжнародне і національне природоохоронне законодавство у сфері заповідної справи;

➤ принципи збереження, відновлення та розширення територій та об'єктів ПЗФ;

➤ принципи формування національної, регіональних та локальних екомереж;

➤ загальні поняття про Всеєвропейську екомережу і відповідні нормативно-правові документи;

➤ підходи до організації охорони, наукових досліджень, ведення Літопису природи, рекреаційної, освітньої та інформаційної діяльності на базі об'єктів-установ ПЗФ.

вміти:

➤ застосовувати знання заповідної справи та особливості формування екомережі для збереження ландшафтного та біорізноманіття;

➤ обґрунтовувати доцільність заповідання нових територій на основі даних про географічний, екосистемний та економічний стан регіонів із використанням відповідних критеріїв створення заповідних об'єктів і територій;

➤ використовувати принципи заповідання територій;

➤ розробляти проекти організації території об'єктів ПЗФ;

➤ проводити наукові дослідження в заповідних екосистемах, організовувати еколого-освітню, просвітницьку, рекреаційну діяльність та громадський контроль.

ЗМІСТ

Практична робота		
	МОДУЛЬ 1. КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	
1	Заповідна справа: мета, завдання, об'єкти, предмет і методи досліджень.	6
2	Характеристика основних об'єктів природно-заповідного фонду України – біосферних і природних заповідників та національних природних парків.	15
3	Національні природні парки України	26
4	Порядок здійснення державного контролю за дотриманням заповідного режиму на територіях та об'єктах ПЗФ України	35
5	Оцінювання природно-заповідного фонду України	39
	МОДУЛЬ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОИРОДО- ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ	
6	Порівняльна характеристика категорій ПЗФ України та МСПО	46
7	Формування екологічної мережі на певній ділянці території України.	55
8	Захист природи морського узбережжя України та охорона водно-болотяних угідь на території України.	59
9	Розрахунок загальних показників оцінки природно-заповідного фонду	66
10	Методика ведення кадастру заповідних територій	69
	МОДУЛЬ 3. УПРАВЛІННЯ ЗАПОВІДНОЮ СПРАВОЮ В УКРАЇНІ	
11	Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди щодо збереження біотичного та ландшафтного різноманіття	78
12	Нормативно-правові засади охорони та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України	8
13	Червонокнижні представники флори та фауни областей України. Червоний список міжнародного союзу охорони природи.	94
14	Вивчення рослинних угруповань, що перебувають під охороною і занесені до Зеленої книги України.	100
15	Визначення розміру шкоди заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження.	103

МОДУЛЬ 1. КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

ПРАКТИЧНА РОБОТА №1.

ТЕМА: Заповідна справа: мета, завдання, об'єкти, предмет і методи досліджень.

МЕТА: охарактеризувати терміни "охорона природи", "заповідна справа" визначити її мету, завдання, методи. З'ясувати об'єкт і предмет досліджень. Встановити відмінність між поняттями «охорона природи» і «заповідна справа».

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Суть заповідної справи та її задачі

На сьогодні ще й досі не виробилося єдиного визначення заповідної справи. Головні відмінності у поглядах зводяться до того, що одні фахівці розглядають заповідну справу, як сферу практичної діяльності щодо створення природоохоронних територій та забезпечення виконання ними необхідних функцій. Інша точка зору, яка зараз здобуває все більше прихильників, полягає у тому, що заповідна справа є сферою наукової та практичної діяльності зі збереження природи в межах спеціально створених для цієї мети територій та об'єктів.

Заповідна справа – це теорія і практика організації природних комплексів, їх збереження і відновлення, а також їх раціональне використання. Дисципліна вивчає наукові основи охорони природи. Заповідна справа є базою для природоохоронної діяльності людини. Чим більше людина освоює поверхню планети, тим більше зростає роль заповідників.

Суть заповідної справи полягає в тому, щоб надати знань про роль і місце заповідних територій, історію і стан заповідної справи в Україні та світі, закони заповідування й охорону заповідних територій, а також про природоохоронне, наукове і виховне значення Червоних книг, проблеми збереження флори і фауни.

Задача заповідного режиму (заповідування) полягає в забезпеченні природи спокою, збереження для неї умов розвитку за власними законами, без втручання людини. На заповідних територіях усе повинно бути розраховане на необхідність підтримки екологічної рівноваги, збереження краси і різноманіття ландшафтів, рослинного і тваринного світу. Стратегія заповідування полягає головним чином у наступному: заборона або обмеження діяльності людини на певних територіях; раціональне використання ресурсів; боротьба з забрудненнями, тощо. Заповідні території служать банками генетичної інформації природи, матеріальною базою її рекреації; особливими науковими лабораторіями, музеями природи, її еталонами.

Предметом заповідної справи є природа; сукупності рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів, які поєднані загальною територією з неживою частиною природи і

утворюють єдину динамічну систему; природні зони і ландшафти, заповідні території різних категорій і рангів.

Заповідні території в Україні станом на 1 січня 2021 року становлять 6,8 % від загальної площі, а в окремих регіонах – менше 0,5 %, тоді як, наприклад, у країнах ЄС – 15 %.

За даними Міжнародної спілки охорони природи та природних ресурсів, у середньому один вид або підвид тварин втрачається кожного року. Понад 1000 видів птахів і тварин нині знаходяться під загрозою вимирання. Проблема збереження тварин і рослин, які населяють планету, тобто збереження генофондів, створених у процесі еволюції різноманітного органічного світу, нині є актуальною і складає головну задачу заповідної справи. Вирішити ці завдання без заповідування, без вилучення певних ділянок території із господарського використання неможливо, тому найважливішою функцією заповідної справи визначають створення резерватів, де забезпечується охорона всіх видів рослинних і тваринних організмів, які створені природою протягом мільйонів років.

Абсолютизація ідеї недоторканості заповідної території може мати наслідком повне зникнення цілого ряду рідкісних видів і унікальних природних утворень. Так, заповідна територія в цілому або окремі її ділянки можуть створюватись для охорони еталонних екосистем, для збереження унікальних природних утворень і т. п. Якщо заповідник зберігає екосистему в цілому, особливо еталонну, ми не повинні втручатись в хід природних процесів. Якщо ж в заповіднику, наприклад, існує популяція якогось зникаючого виду або на його території знаходяться унікальні рельєфні утворення, то у випадку необхідності ми повинні прийняти міри для їх врятування, навіть якщо доведеться порушити «принцип невтручання».

Не обов'язково для охорони кожного цінного об'єкту, природного комплексу чи навіть виду створювати заповідники. В багатьох випадках може виявитись достатньою організація охоронних природних територій нижчого рангу.

Об'єкти заповідної справи

Вважати що об'єктом заповідної справи є лише території та об'єкти, які становлять природно-заповідний фонд або потенційно можуть бути до нього включеними, було б не зовсім точно. Ці території – лише арени, на яких практично вирішуються завдання заповідної справи.

Матеріальними об'єктами заповідної справи можуть виступати природні територіальні комплекси, їх компоненти (передусім – рослинність та тваринний світ, а також геологічні утворення, водні тіла, ґрунти та інші), які становлять цінність з природоохоронної точки зору.

Заповідна справа торкається багатьох морально-етичних і ціннісних аспектів взаємодії людини з природою. Отже, ідеальними об'єктами заповідної справи є морально-етичні норми людського ставлення до живої та неживої природи, її сакральна, духовна, естетична та інші «нематеріальні» цінності.

Історія розвитку заповідної справи в Україні

В давні часи природні об'єкти заповідалися як священні у зв'язку з міфами, через політичні, історичні причини. Найперший заповідник в Україні в близькому до сучасного розуміння цього слова організував граф Володимир Дзедушицький. Резерват «Пам'ятка Пеняцька» був створений з науковою та естетичною метою в буковому пралесі на площі 20 га під Бродами. Найвідомішим давнім заповідником України є, звичайно, Асканія-Нова, створена Фрідріхом Фальц-Фейном у 1889 р. Значний внесок у розвиток заповідної справи зробив і В.В. Докучаєв.

На початок 20 ст. на території України склалась досить різноманітна сукупність заповідних об'єктів. Вони відрізнялись один від одного як за формою власності, так і за формами заповідання. З 1926 по 1929 роки заповідна справа в Україні пережила нетривалий «заповідний Ренесанс». Так, 16 червня 1926 р. уряд УРСР затвердив "Положення Про пам'ятки культури та природи". Положення 1926 р. – це перший в Радянській Україні нормативний акт, який встановив правила порядку створення, охорони, утримання, дослідження та пропаганди заповідних територій.

Починаючи із 1926 р. Почала діяти Державна Природоохоронна інспектура. Таким чином, в Україні вперше з'явилися спеціальні посади в органах виконавчої влади і, відповідно, люди, які на професійній основі займались охороною природи та заповідною управою.

У 1932 році вперше в Україні опубліковане зведення державних природних заповідних об'єктів – книга керівника Харківської природоохоронної інспектури Михайла Шалити «Заповідники та пам'ятки природи України». За його даними, в УРСР на 1930 р. (без врахування Київської інспектури) налічувалось 125 пам'яток природи (42 республіканського та 83 місцевого значення).

Однак у 1949 році була видана постанова, за якою зазначалось, що мережа заповідників необґрунтовано розрослася і необхідно закрити 88 заповідників. Як результат на 1965 рік в Україні залишилось 2 заповідника. Частка території під заповідниками складала всього 0,02 % (на сьогодні – 3,9 %). Ситуація почала поліпшуватися у 70-х роках ХХ ст. протягом 1972–1991 років, а площа територій ПЗФ збільшилась майже у 5 разів.

У 2001 році створено Державну службу заповідної справи. Останнім часом Україна виходить на рівень міжнародних контактів у заповідній справі, зокрема з Польщею, Румунією, Словаччиною.

Протягом сторіч **заповідна справа** пройшла **наступні етапи**:

1 – ресурсної охорони, що характеризується охороною окремих видів тварин і рослин, корисних для людини. З ХVІІІ сторіччя цей етап базується на систематизованих знаннях флори і фауни та народногосподарському значенні тих чи інших природних ресурсів;

2 – етап територіальної охорони природи. Цей етап започаткувався всередині ХІХ сторіччя. Він базується на досягненнях ботаніки, зоології, географії, геології тощо;

3 – сучасний етап заповідної справи і охорони природи характеризується науково-інтегральним підходом створення глобальної природоохоронної системи як наукової системи охорони біосфери.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ:

Детально ознайомитися з теоретичним матеріалом.

Завдання 1. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела заповнити колонки графічного зображення.

Об'єкти ПЗФ України (категорії)	Функції	Завдання

Завдання 2. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та власну думку заповніть таблицю 1.1.

Таблиця 1.1. Система цінностей природи (біоландшафтного різноманіття)

Види цінностей	Характеристика
Економічна	
Цінність для здоров'я	
Рекреаційна	
Екологічна	
Наукова	
Освітня	

Естетична	
Еталонна	
Духовна	
Виховна	
Історико-культурна	

Завдання 3. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела заповніть таблицю 1.2.

Таблиця 1.2. Етапи розвитку заповідної справи в Україні

Етап розвитку заповідної справи в Україні	Характеристика
Перший етап (до 988 року)	
Другий етап (XI–XVI ст.)	
Третій етап (XVII–1850 рік)	
Четвертий етап (1850–1917)	

роки)	
П'ятий етап (1917–1930 роки)	
Шостий етап (1930–1965 роки)	
Сьомий етап (1965–1990 роки)	
Восьмий етап (1991–1999 роки)	
Дев'ятий етап (2000– до теперішнього часу)	

Завдання 4. Охарактеризувати розвиток заповідної справи у період незалежності України, сучасний стан та перспективи розширення екомережі держави.

Таблиця 1.3. Розвиток заповідної справи у період незалежності України

Роки	Характеристика
1992	

Завдання 5. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела заповніть таблицю 1.3.

Таблиця 1.4. Вклад вчених у розвиток заповідної справи

Прізвище вченого, рік	Його вклад у розвиток заповідної справи

Список відомих вітчизняних дослідників, що внесли вагомий вклад у становлення заповідної справи:

Ф.Е.Фальц-Фейн, М.Косач, В.Борейко, Г.О.Кожевников, В.І.Талієв, Г.Ф.Морозов, В.Левицький, В.Дзедушицький, В. Бригідер, Б.Лучаківський, О.Мріц, Е.Чайковський, Б.П'ясецький, О.Мельник, Ю.Р.Шеляг-Сосонко, Т.Андрієнко, І.Г.Пачоський, В.В.Докучаєв.

Завдання 6. Індивідуальне завдання: Використовуючи інформаційні джерела, необхідно підготувати коротку доповідь-хронологію за темою «Історія становлення заповідної справи: від ідеї до практики в обраній адміністративній області (найстаріші і найновіші об'єкти)»

Таблиця 1.5. «Історія становлення заповідної справи: від ідеї до практики в _____ області»

Рік створення	Назва об'єкта ПЗФ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Сутність природно-заповідної
2. Загальна характеристика етапів розвитку заповідної справи в Україні.
3. Роль вчених в історії розвитку заповідної справи.
4. Ідеологія природно-заповідної справи.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 2

ТЕМА: Характеристика основних об'єктів природно-заповідного фонду України – біосферних і природних заповідників та національних природних парків.

МЕТА: ознайомлення із географічним розподілом та функціональним призначенням головних об'єктів природно-заповідного фонду України, їх біорізноманіттям та охороною.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

До складу **ПЗФ України** входять території та об'єкти одинадцяти категорій: природні заповідники; біосферні заповідники; національні природні парки; регіональні ландшафтні парки; заказники; пам'ятки природи; заповідні урочища; ботанічні сади; дендрологічні парки, зоологічні парки; парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. *Категорія природно-заповідного фонду – це форма організації, статус охорони і виду збереження, відтворення та використання територій та об'єктів, що входять до складу природно-заповідного фонду.* Категорія, до якої відноситься певна територія чи об'єкт ПЗФ, визначається відповідно до того цільового призначення та тих функцій і завдань, які дана територія чи об'єкт мають виконувати.

До **природно-заповідного фонду України** належать:

природні території та об'єкти – природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Категорії територій та об'єктів ПЗФ України

природні території та об'єкти	штучно створені об'єкти
-------------------------------	-------------------------

природні заповідники
біосферні заповідники
національні природні парки
регіональні ландшафтні
заказники
пам'ятки природи
заповідні урочища

ботанічні сади
дендрологічні парки
зоологічні парки
пам'ятки садово-паркового мистецтва

ландшафтні
лісові
ботанічні
загальнозоо-логічні
орнітологічні
ентомологічні
іхтіологічні
гідрологічні
загальногео-логічні
палеонтологічні
карстово-спелеологічні

комплексні
ботанічні
зоологічні
гідрологічні
геологічні

Правовий режим окремих категорій ПЗФ є **уніфікованим**, тобто єдиним для всієї території чи об'єкта, або **диференційованим** залежно від функціонального зонування територій. Так, **уніфікованим** є **правовий режим природних заповідників, заповідних урочищ, пам'яток природи, заказників**. **Диференційований режим** відповідно до функціонального зонування територій встановлено:

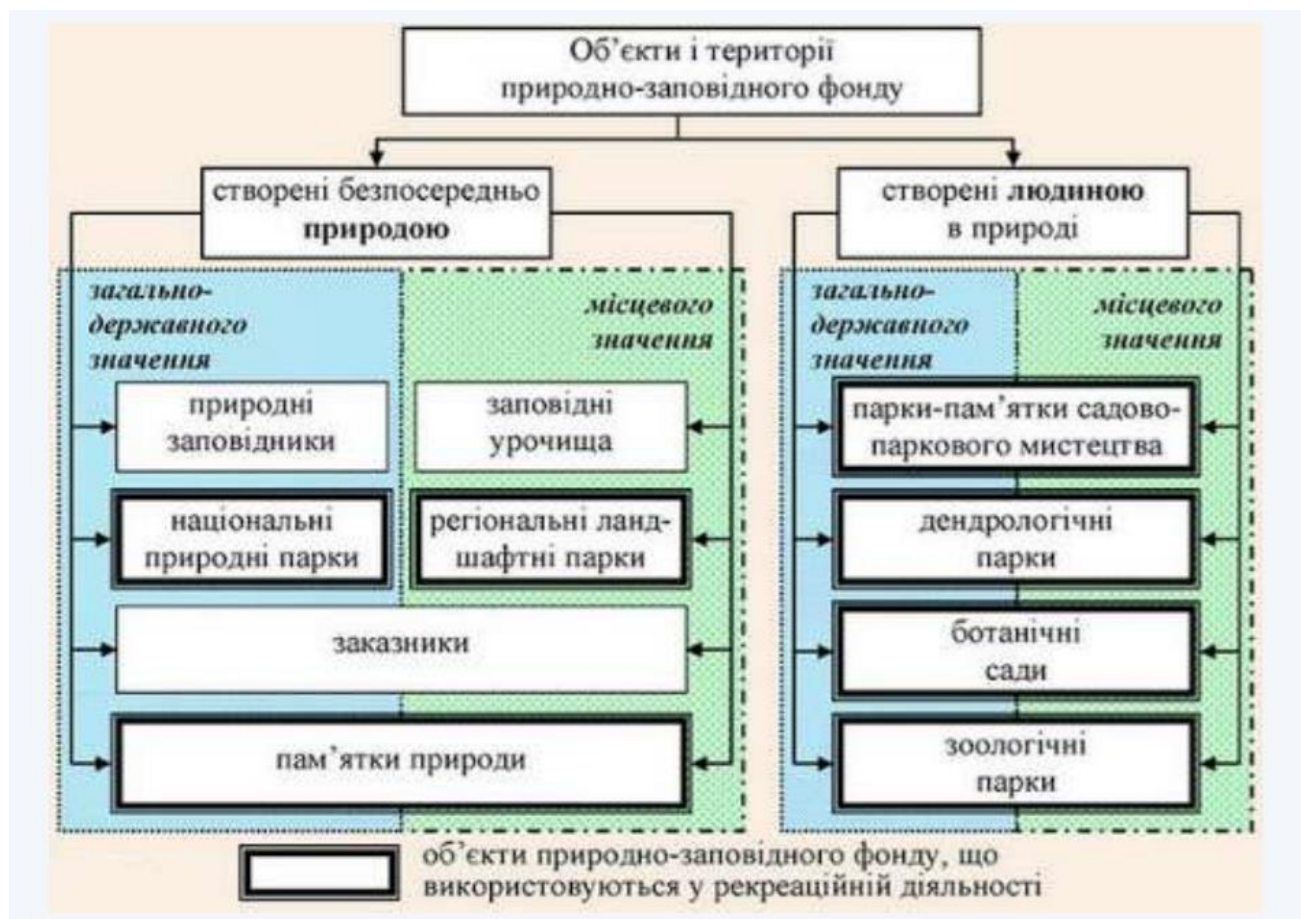
- для **біосферних заповідників** (з виділенням зон: заповідної, буферної, антропогенних ландшафтів та регульованого заповідного режиму),

➤ **національних природних парків** (з виділенням заповідної зони, зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони),

➤ **зоологічних парків** (експозиційна, наукова, рекреаційна та господарська зони).

Зонування може проводитися також на територіях ботанічних садів, дендрологічних парків, регіональних ландшафтних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Крім поділу територій та об'єктів ПЗФ за їх походженням, вони розрізняються також і за значенням. Залежно від екологічної, наукової, історико-культурної, естетичної, оздоровчої та іншої цінності території та об'єкти ПЗФ можуть бути загальнодержавного чи місцевого значення. При цьому ряд категорій ПЗФ можуть бути як загальнодержавного, так і місцевого значення (це стосується заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва).

Регіональні ландшафтні парки і заповідні урочища є категоріями ПЗФ місцевого значення. А природні заповідники, біосферні заповідники і національні природні парки створюються лише на загальнодержавному рівні,

при цьому біосферні заповідники є категорією ПЗФ міжнародного значення, оскільки створення і функціонування всіх територій цього типу вимагає дотримання не лише національних, а й міжнародних процедур, при цьому всі біосферні заповідники є елементами відповідної глобальної мережі, загальний реєстр якої ведеться Програмою ЮНЕСКО „Людина і біосфера”.

Категорії ПЗФ можна також класифікувати за *юридичним статусом*. Ряд з них є юридичними особами, інші створюються (оголошуються) без такого статусу. Так, згідно з чинним законодавством, статус юридичної особи мають природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, а також ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки загальнодержавного значення. Заказниками, пам'ятками природи чи заповідними урочищами оголошуються території й об'єкти без надання їм статусу юридичної особи. Ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки місцевого значення та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва можуть бути визнані юридичними особами або оголошуватись територією ПЗФ без такого статусу.

Природні заповідники

Заповідники, як організаційна форма охорони природи, виникли в дореволюційній Росії. Засновниками цієї форми охорони були такі видатні вчені, як Г.О.Кожевников, В.В.Докучаєв, І.К.Пачоський, В.П.Семенов-Тянь-Шанський. Ними та іншими видатними природознавцями було обґрунтовано еталонне значення заповідників для фундаментальних досліджень закономірностей живої природи та пізнання еволюції органічного світу.

Природні заповідники в Україні це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення. Згідно чинного законодавства, ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання та надаються заповідникам у безстрокове (постійне) користування.

Природні заповідники створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Таблиця 2.1. Природні заповідники України

№	Назва	Розташування, область	Площа, га	Дата створення	Кількість видів, занесених до Червоної книги України: флори/фауни
1	«Горгани»	Івано-Франківська	5 344,2	1996	15/20
2	Дніпровсько-Орільський	Дніпропетровська	3 766,2	1990	9/24
3	Древлянський	Житомирська	30 872,8	2009	12/7
4	«Єланецький степ»	Миколаївська	1 675,7	1996	17/77
5	Казантипський	Автономна Республіка Крим	450,1	1998	18/17
6	Канівський	Черкаська область	2 027	1923	26/74
7	Карадазький	Автономна Республіка Крим	2 874,2	1979	77/83
8	Кримський заповідник Філії: «Лебедині острови»	Автономна Республіка Крим	44 175	1923	79/53
9	Луганський Філії: Станично-Луганський заповідник, «Провальський степ», «Стрільцівський степ»	Луганська область	2 122	1968	32/19
10	«Медобори»	Тернопільська	10 517	1990	29/20
11	«Михайлівська цілина»	Сумська	882,9	2009	
12	«Мис Март'ян»	Автономна Республіка Крим	240	1973	36/35
13	Опукський	Автономна Республіка Крим	1 592,3	1998	14/9
14	Поліський	Житомирська	20 104	1968	17/53
15	«Розточчя»	Львівська	2 084,5	1984	32/19
16	Рівненський	Рівненська	42 288,7	1999	29/33
17	Український степовий Філії: «Хомутовський степ», «Кам'яні могили», «Крейдяна флора»	Донецька, Запорізька	3 145,6	1961	46/25
18	Черемський	Волинська	2 975,7	2001	
19	Ялтинський гірсько-лісовий	Автономна Республіка Крим	14 523	1973	82/36

Основними завданнями природних заповідників є збереження природних комплексів та об'єктів на їх території, проведення наукових досліджень і

спостережень за станом навколишнього природного середовища, розробка на їх основі природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань, сприяння у підготовці наукових кадрів і спеціалістів у галузі охорони навколишнього природного середовища та заповідної справи. На природні заповідники покладається також координація і проведення наукових досліджень на територіях заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, розташованих у регіоні.

Таким чином, основними функціями природних заповідників є: природоохоронна (сприяння збереженню біологічного, екосистемного і ландшафтного різноманіття) та наукова (вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних процесів).

В Проекті організації території природного заповідника визначаються господарські ділянки, виділення яких пов'язано з функціонуванням заповідника, як установи. В межах цих ділянок розміщуються адміністративні та господарські служби, житлові приміщення працівників, кордони, земельні ділянки для задоволення господарських потреб працівників у сінокосах, випасах, городах тощо.

На сьогодні в Україні існує природних заповідників. Їх загальна площа становить тис. га, що складає % від площі всього ПЗФ і % від площі України.

Окремі заповідники значно різняться за своїми розмірами. Найменшим є Мис Март'ян у АР Крим, площа якого складає всього 240,0 га (120 га суходолу та 120 га акваторії Чорного моря, а найбільшим – Рівненський із площею в 47046,8 га. Хоча слід зазначити, що територія цього найбільшого в Україні заповідника не є цілісною, а складається з чотирьох окремих великих болотних масивів.

Біосферні заповідники (біосферні резервати)

Створення Світової мережі біосферних резерватів у масштабі всієї планети було розпочато у 1970-их роках за ініціативою ЮНЕСКО (Всесвітньої організації з питань освіти, науки та культури) та МСОП (Міжнародного союзу охорони природи). Створення такої мережі є метою міжнародної програми ЮНЕСКО “Людина і біосфера” (МАБ) і пов'язано з глобальним впливом людської діяльності на біосферу та необхідністю створення спеціальної системи екологічного моніторингу за техногенним і природним середовищем. Репрезентативність мережі біосферних резерватів забезпечується тим, що в основу її створення покладено біогеографічне районування Землі.

Стратегія розвитку біосферних резерватів (далі – БР) була схвалена на Севільській конференції (1995 р.) й згідно неї на БР покладаються такі три основні функції:

- природоохоронна – збереження біологічного, екосистемного та ландшафтного різноманіття);
- функція підтримання сталого розвитку – сприяння тривало стабільному екологічному, економічному та соціальному розвитку);
- науков-екоосвітня – вивчення функціонування екосистем, здійснення наукових спостережень за ходом природних і антропогенних процесів, організація моніторингу на локальному, національному та глобальному рівнях, сприяння екологічній освіті та екологічному вихованню населення).

Таблиця 3.2. Біосферні заповідники

№	Назва	Рік створення	Площа, га	Область
1	Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник	2016	226 964,7	Київська область (Чорнобильська зона відчуження)
2	«Асканія-Нова»	1898	33 307,6	Херсонська область
3	Дунайський біосферний заповідник	1998	50 252,9	Одеська область
4	Карпатський біосферний заповідник	1968	57 880	Закарпатська область
5	Чорноморський біосферний заповідник	1983	109 254,8	Херсонська, Миколаївська області

Виходячи з багатофункціонального призначення БР перед ними стоять важливі наукові завдання фундаментального та прикладного характеру: екологічні, економічні та соціальні.

До екологічних завдань БР відносяться: збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, моніторинг за природними процесами й антропогенними впливами.

Економічні завдання БР полягають у сприянні вирішенню пріоритетних для регіонів завдань прикладного характеру. Це досягається через усунення чинників, які зумовлюють деградацію природного середовища регіону. Наприклад, у степовій зоні такі пріоритетні завдання стосуються збереження гумусу в ґрунтах, попередження їх вторинного засолення, осолонцювання, підтоплення, захисту від вітрової ерозії. Для ландшафтів широколистяно-

лісової зони – це підвищення біологічної стійкості та продуктивності лісових екосистем, поліпшення їх водоохоронних та ґрунтозахисних функцій, сприяння природному відновленню). Важлива група економічних завдань БР стосується розробки екологічно обґрунтованих методів господарювання на основі прогресивних технологій, що підвищують ефективність використання природних ресурсів при мінімальному порушенні природного середовища. Особливе значення БР полягає також у підтримці традиційних форм землекористування, які не суперечать екологічним вимогам та використання їх у різних галузях господарства.

Соціальні завдання БР полягають у збереженні культурних і історичних цінностей та культурної спадщини регіону в цілому, сприянні екологічній освіті та екологічному вихованню широких мас населення, підвищенні кваліфікації фахівців різних галузей охорони природи.

З перелічених вище завдань БР видно, що вони розглядаються як екологічні й економічні моделі, функціонування яких сприяє збереженню біологічного і ландшафтного різноманіття біосфери, стимулює впровадження та поширення екологічно обґрунтованих форм природокористування. Отже, БР відіграють важливу роль у переході регіонів до їх сталого розвитку.

До БР мають включатися території, які відзначаються наступними рисами: в їх межах поширені типові для біогеографічних регіонів ландшафти, тут поширені біотопи рідкісних видів флори і фауни, рідкісні фітоценози, зооценози, рідкісні або унікальні екосистеми та ландшафти. Також до БР слід відносити території, на яких склалися й які є прикладом гармонійних господарських екосистем (етно-господарських ландшафтів), що збереглися завдяки веденню раціонального традиційного природокористування. Крім того, до складу території БР можуть включатись і доволі суттєво модифіковані ландшафти, якщо вони можуть бути відновлені до близького до природного стану.

Таким чином, біосферний резерват розглядається як система, в межах якої сполучаються природні екосистеми та ділянки різного ступеня освоєння й використання. Це територія, зайнята репрезентативним ландшафтом, де землекористування контролюється, але може варіювати від повного припинення до інтенсивного, хоча і регламентованого, виробництва. Основною передумовою для варіювання режимів охорони та використання території БР є

диференціація його територіальної структури, тому при створенні БР висувається вимога функціонального зонування території.

На сьогодні в Україні існує біосферних заповідників. Їх загальна площа становить тис. га, що складає % від площі всього ПЗФ і % від площі України.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Ознайомлення із основними біосферними заповідниками України. На контурних картах позначити основні ареали поширення біосферних заповідників та підписати у легенді карти їх назви.
2. Написати інформацію щодо поширення основних рослинних угруповань та представників тваринного світу в даних об'єктах ПЗФ.
3. Ознайомитися зі статтями *Закону України про природно-заповідний фонд України (1992)*, які визначають правові основи функціонування природних і біосферних заповідників;
4. В розділі «Теоретичні матеріали» в тексті, який підкреслений і виділений жирним шрифтом вставте пропущену інформацію.
5. Провести екологічну оцінку природно-заповідного об'єкта. Підготувати презентацію по вашому об'єкту ПЗФ
 - 5.1. Провести екологічну оцінку природно-заповідного об'єкта
 1. Назва категорії ПЗФ. 2. Дата створення об'єкта 3. Мета створення і завдання об'єкта ПЗФ. 4. Особливості природоохоронного режиму об'єкта ПЗФ (заборонені і дозволені види діяльності). 5. Наявність і обов'язковість охоронної зони. 6. Юридичний статус. 7. Управління територіями та об'єктами ПЗФ. 8. Фінансування заходів щодо територій та об'єктів ПЗФ. 9. Охорона територій та об'єктів ПЗФ. 10. Форми власності на території та об'єкти ПЗФ. 11. Коротка характеристика сучасного стану природних комплексів та екосистем, рослинного та тваринного світу об'єкта в аспекті збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття; 12. Прийняття рішення про організацію чи ліквідацію. 13. На основі проаналізованого матеріалу студенти роблять загальні висновки про об'єкти ПЗФ.
6. На основі проаналізованого матеріалу студенти роблять загальні висновки про об'єкти ПЗФ.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. У чому полягає завдання законодавства про природно-заповідний фонд України?
2. Назвіть основні нормативні документи для вивчення дисципліни «Заповідна справа».
3. Які існують категорії територій та об'єктів ПЗФ залежно від походження? Назвіть основні правові режими окремих категорій ПЗФ.
4. Які категорії ПЗФ можна також класифікувати за юридичним статусом?
5. Які існують основні заходи збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду?

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 3

ТЕМА: Національні природні парки України

МЕТА: розклянути історію створення НПП у світі та Україні та типи національних парків

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Національні природні парки. Статус, завдання та режим охорони *Національні природні парки світу*

Термін "національний парк" з'явився в США. де національні парки виникли уже в другій половині 19 століття. Перший у світі Йосемітський парк був створений у 1864 році, а в 1872 році - парк Йеллоустон на західному узбережжі Сполучених Штатів. Основним принципом створення національних парків була організація дозвілля та відпочинку з одночасним збереженням їх ландшафтів та екосистем. Проте ці дві мети поєднати дуже важко, бо туризм має неабияку руйнівну здатність, та і знайти непорушені ділянки землі все важче і важче.

На сьогодні у світі існує близько 850 національних парків. їх площа складає 40.7% площі всіх природно-заповідних територій світу.

За визначенням Всесвітньої спілки охорони природи національний парк має складатися з однієї чи двох екосистем, не ушкоджених антропогенною діяльністю, де є види рослин та тварин, рельєфи чи місцини, які становлять науковий, освітній чи розважальний інтерес, а також природні ландшафти надзвичайної краси.

В більшості країн національні парки є основною номінальною категорією охоронних ділянок природи. В Європі створено близько 240 національних парків. Площа їх складає 10.4% від площі природно-заповідних територій. В Швеції функціонують 22 національні парки площею близько 500 тис. га, в Норвегії - 19 площею 1370 тис. га, колишній Югославії - 22, Польщі - 22, Румунії - 12.

Національні парки, як правило, мають велику площу, розташовуються вони у мальовничих місцях. На відміну від заповідників, значна площа національних парків відкрита для відвідувачів. Національні парки займаються комерційною діяльністю. В багатьох країнах туризм в національних парках є дуже важливою статтею доходів, наприклад, в Кенії, на Барбаросі та Мальдівах.

Типи національних парків

Національні парки бувають:

1) відкритого типу - в них здійснюється загальна охорона ландшафтів і зберігаються традиційні форми землекористування;

2) курортного типу - розташовуються навколо кліматичних і бальнеологічних курортів, в них охороняються ландшафти, кліматоутворюючі компоненти;

3) напівзакритого типу - переважають з більшості країн. Тут зберігаються цінні ландшафти, екосистеми, окремі види рослин і тварин. Частина земель (або повністю) вилучаються у землекористувачів. На більшу частину таких парків відвідувачі не допускаються. Тут забороняються деякі види господарської діяльності, а саме рубка дерев, заготівля лікарських рослин, випас худоби, мисливство, рибальство сплав лісу, організація стоянок та привалів. Дозволяються заходи, в направлені на збереження і відновлення природних об'єктів і комплексів. підвищення рекреаційних і естетичних властивостей місцевості

Історія створення національних парків

Перші національні парки на території колишнього СРСР були створені в 1971-1974 р.р: Лахемааський парк в Естонії, парк Гаця в Латвії, Ігналінський парк в Литві. Створення цих парків дало поштовх до створення парків в інших районах СРСР.

В Україні перший національний природний парк (Карпатський) був створений на території Івано-Франківської області в 1980 році на площі 50300 га. До 1993 року мережа національних парків в Україні збільшувалась дуже повільно. Їх було тільки три: Карпатський (1980), Шацький (1983), Синевирський (1989). З 1993 року створено ще вісім національних природних парків: Азово-Сиваський (1993), Вижницький (1995). "Подільські Товтри" (1996), "Святі гори"(1997). Яворівський (1998), «Сколівські Бескиди» (1999). Деснянсько-Старогутські (1999) Ужанський (1999).

Таблиця 3.1. Національні природні парки (на 01.01. 2021)

№	Назва	Область	Рік створення	Площа, га
1	Азово-Сиваський	Херсонська	1993	52154
2	Білобережжя Святослава ¹	Миколаївська	2009	35223
3	Білоозерський	Київська, Черкаська	2009	7014,4
4	«Бойківщина»	Львівська	2019	12240
5	Бузький Гард	Миколаївська	2009	6138

6	Великий Луг	Запорізька	2006	16756
7	Верховинський	Івано-Франківська	2010	12023
8	Вижницький	Чернівецька	1995	7928
9	Галицький	Івано-Франківська	2004	14685
10	Гетьманський ¹	Сумська	2009	23360
11	Голосіївський	Київ	2007	4525
12	Гомільшанські ліси	Харківська	2004	14315
13	Гуцульщина	Івано-Франківська	2002	32271
14	Дворічанський	Харківська	2009	3131,2
15	Дермансько-Острозький	Рівненська	2009	1647,6
16	Деснянсько-Старогутський	Сумська	1999	16215
17	Джарилгацький	Херсонська	2009	10000
18	Залісся	Чернігівська, Київська	2009	14836
19	Зачарований край	Закарпатська	2009	6101
20	Ічнянський	Чернігівська	2004	9666
21	«Кам'янська Січ»	Херсонська	2019	12261,14
22	Кармелюкове Поділля	Вінницька	2009	16518
23	Карпатський	Івано-Франківська	1980	50303
24	Королівські Бескиди	Львівська	2020	8997
25	Кременецькі гори	Тернопільська	2009	6951,2
26	Кремінські ліси	Луганська	2019	7269
27	Мале Полісся	Хмельницька.	2013	8762,7
28	Мезинський»	Чернігівська	2006	31035
29	Меотида	Донецька	2009	20720,9531
30	Нижньодніпровський	Херсонська	2015	80177,80
31	Нижньодністровський	Одеська	2008	21311
32	Нижньосульський	Черкаська, Полтавська	2010	16879
33	Нобельський	Рівненська	2019	25318,81
34	Олешківські піски	Херсонська	2010	8020,36
35	Північне Поділля	Львівська	2010	15588
36	Подільські Товтри	Хмельницька	1996	261316
37	Прип'ять-Стохід	Волинська	2007	39315,5
38	Пирятинський	Полтавська	2009	12028,4
39	Приазовський	Запорізька	2010	78127
40	Святі Гори	Донецька	1997	40609

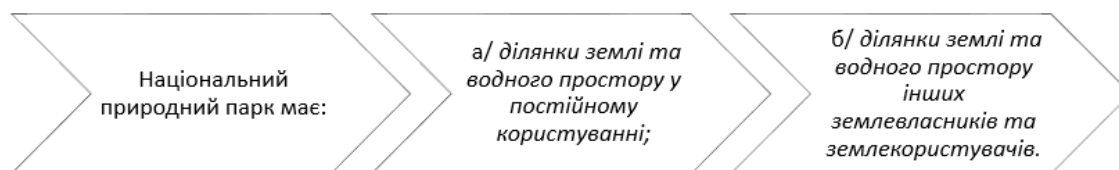
41	Синевир	Закарпатська	1989	40400
42	Синьогора	Івано-Франківська	2009	10866
43	Сколівські Бескиди	Львівська	1999	35684
44	Слобожанський	Харківська	2009	5244
45	Тузловські лимани	Одеська	2010	27865
46	Ужанський	Закарпатська	1999	39159
47	Хотинський	Чернівецька	2010	9400
48	Цуманська пуца	Волинська	2010	33475,34
49	Чарівна гавань	Автономна республіка Крим	2009	6270
50	Черемоський	Чернівецька	2009	7117,5
51	Шацький	Волинська	1983	32515
52	Яворівський	Львівська	1998	7079
53	Дністровський каньйон	Тернопільська	2010	10829,18

Завдання, статус та режим охорони НПП України

В Законі України "Про природно-заповідний фонд України" /1992 р./ в статтях. 20-22 регламентується статус і завдання НПП, їх структура, вимоги до режиму охорони та діяльності.

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу, природоохоронну, наукову, оздоровчу, історико-культурну, освітню та естетичну цінність.

На сьогодні в Україні існує НПП. Їх загальна площа становить тис. га, що складає близько % від площі ПЗФ і % від площі держави.

Наприклад, найбільший НПП України "Подільські Товтри" має загальну площу 2610316 га, із них у постійному користуванні 3015 га, а 258 301 га входить до його складу без вилучення у землекористувачів. На НПП покладаються такі завдання:

- збереження цінних природних ландшафтів, водних об'єктів, рослинного і тваринного світу;
- збереження історико-культурних комплексів та об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних об'єктів та комплексів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання;
- розробка наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього середовища та ефективного використання природних ресурсів;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

На території НПП виділяється чотири функціональні зони:

- 1/ заповідна; 2/ регульованої рекреації; 3/ стаціонарної рекреації;
- 4/ господарського використання.

Заповідна зона - призначена для охорони і відновлення найбільш цінних природних комплексів. Режим охорони цієї зони встановлюється аналогічно режиму охорони природних заповідників. Тут проводиться науково-дослідна робота та моніторинг навколишнього природного середовища за програмою Літопису природи.

Зона регульованої рекреації - в цій зоні може бути організований короткотривалий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. Тут дозволяється організовувати постійні екологічні стежки та туристські маршрути з відповідним обладнанням. За відвідування цих місць, може вводиться плата. Число відвідувачів обмежується, щоб не допустити деградації природних комплексів. Тут обмежуються рубки лісу головного користування, промислове рибальство і мисливство і інша діяльність, яка може негативно вплинути на природні екосистеми заповідної зони. Дозволяється організація на платній основі любительського мисливства та рибальства.

Зона стаціонарної рекреації - призначена для розміщення пансіонатів, мотелів, кемпінгів, інформаційних центрів, екскурсійних бюро, підприємств громадського харчування, торгівлі та інших культурно-побутових об'єктів, санаторіїв, турбаз, спортивно-оздоровчих таборів та ін. Сюди відносяться території, які характеризуються великим рекреаційним потенціалом і значною потенційною рекреаційною стійкістю при їх використанні. Тут допускається

реконструкція природних комплексів з метою створення культурних форм ландшафту за умови максимального використання його природних комплексів

Господарська зона - в цій зоні розміщені населені пункти, об'єкти комунального господарства, підприємства парку, сільськогосподарські поля і ін. Тут проводиться традиційна діяльність з урахуванням природоохоронних вимог. Територія господарської діяльності включає такі типи: *території аграрного використання; території лісового і агропаркового використання; селітебні території та території під промисловими підприємствами, дорогами та території інших землекористувачів; території рибного використання.* На території парків повинна відбутися переорієнтація господарської діяльності, а також підвищення рівня її ведення. Це стосується всіх напрямків господарювання: лісового, сільськогосподарського, комунального, мисливського, рибного тощо.

Зонування території кожного НПП проводиться згідно Положення і Проекту по організації, охороні, відтворенню та рекреаційному використанню його природних комплексів і об'єктів, які затверджуються Кабінетом Міністрів в Україні.

Навколо національних природних парків може виділятися зона з охоронним режимом.

Управління НПП здійснює дирекція в складі - директора, наукових працівників, науково-технічних працівників і служби охорони. Штати національних парків затверджуються відомствами у віданні яких вони знаходяться.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ:

1. Визначити ознаки для порівняння категорій вищого рангу об'єктів ПЗФ., та порівняти їх між собою.

Ознаки для порівняння	Біосферні заповідники	Природні заповідники	Національні природні парки

2. Скласти таблицю, де записати види флори та фауни, які зустрічаються в об'єктах ПЗФ, ті які занесені в Червону Книгу, записувати червоною пастою.

Назва	Флора	Фауна

3. Користуючись таблицею 3.1. побудувати графіки. 1. По кількості розташування Національних природних парків в областях; 2. Хронометражу створення Національних природних парків; 3. Розмістити Національні природні парки в порядку зростання за площею, га.

4. В розділі «Теоретичні матеріали» в тексті, який підкреслений і виділений жирним шрифтом вставте пропущену інформацію.

5. Ознайомлення із основними національними природними парками України. На контурних картах позначити основні ареали поширення НПП, для цього використовуйте табл. 3.1.

6. Провести екологічну оцінку природно-заповідного об'єкта. Підготувати презентацію по вашому об'єкту ПЗФ

Провести екологічну оцінку природно-заповідного об'єкта

1. Назва категорії ПЗФ. 2. Дата створення об'єкта 3. Мета створення і завдання об'єкта ПЗФ. 4. Особливості природоохоронного режиму об'єкта ПЗФ (заборонені і дозволені види діяльності). 5. Наявність і обов'язковість охоронної зони. 6. Юридичний статус. 7. Управління територіями та об'єктами ПЗФ. 8. Фінансування заходів щодо територій та об'єктів ПЗФ. 9. Охорона територій та об'єктів ПЗФ. 10. Форми власності на території та об'єкти ПЗФ. 11. Коротка характеристика сучасного стану природних комплексів та екосистем, рослинного та тваринного світу об'єкта в аспекті збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття; 12. Прийняття рішення про організацію чи ліквідацію. 13. На основі проаналізованого матеріалу студенти роблять загальні висновки про об'єкти ПЗФ.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 4

ТЕМА. Порядок створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та здійснення державного контролю за дотриманням заповідного режиму на цих територіях.

МЕТА: ознайомлення з документацією заказника і порядком здійснення документальної перевірки.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Порядок створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» в розділі 6 чітко регламентує порядок створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що складається з таких етапів:

1. Підготовка і подання клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду можуть здійснюватися: обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища - щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; науковими установами, природоохоронними громадськими об'єднаннями або іншими заінтересованими підприємствами, установами, організаціями та громадянами - щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. Клопотання подаються до державних органів, уповноважених проводити їх попередній розгляд.

Клопотання має містити обґрунтування необхідності створення чи оголошення території або об'єкту природно-заповідного фонду певної категорії, характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання, відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів, а також відповідний картографічний матеріал. До клопотань додаються документи, що підтверджують та доповнюють обґрунтування необхідності створення чи оголошення територій або об'єктів природно-заповідного фонду.

2. Клопотання про необхідність створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду *попередньо розглядається* у місячний строк: щодо територій та об'єктів загальнодержавного значення - центральним

органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; щодо територій та об'єктів місцевого значення - обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а на території Автономної Республіки Крим - органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища.

У разі схвалення клопотань центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а на території Автономної Республіки Крим - органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища проводиться їх погодження з власниками та первинними користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання.

На підставі результатів погодження клопотань центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечує розробку спеціалізованими проектними та науковими установами проектів створення природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, заказників, пам'яток природи, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. Розробка проектів створення регіональних ландшафтних парків, заповідних урочищ, а також заказників, пам'яток природи та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення забезпечується обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а на території Автономної Республіки Крим - органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища.

Забезпечення розробки проектів створення ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків може бути доручено заінтересованим державним органам чи установам. Проекти створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду передаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а на території Автономної Республіки Крим - органом виконавчої влади Автономної

Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища у встановленому порядку уповноваженим приймати рішення про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

3. Прийняття рішень про створення чи оголошення територій, об'єктів природно-заповідного фонду та їх охоронних зон.

Рішення про створення природних заповідників, національних природних парків, а також щодо інших територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення приймаються Президентом України. Рішення про створення біосферних заповідників приймається з дотриманням вимог міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна. Рішення про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду приймається Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами. Порядок відведення земельних ділянок природним заповідникам, біосферним заповідникам, національним природним паркам, регіональним ландшафтним паркам, а також ботанічним садам, дендрологічним паркам, зоологічним паркам визначається [Земельним Кодексом України](#).

Території та об'єкти природно-заповідного фонду або їх частини, що створюються чи оголошуються без вилучення земельних ділянок, що вони займають, передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища з оформленням [охоронного зобов'язання](#).

Головною метою державного контролю за дотриманням режиму на територіях та об'єктах ПЗФ є забезпечення дотримання всіма міністерствами, державними комітетами і відомствами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, видів господарської діяльності та відомчого підпорядкування, громадянами, а також іноземними юридичними і фізичними особами вимог чинного законодавства про охорону навколишнього природного середовища та природно-заповідний фонд України. Метою державного контролю є також попередження, виявлення та припинення фактів порушення чинного законодавства щодо дотримання заповідного режиму на

територіях та об'єктах ПЗФ і їх охоронних зон, притягнення винних до відповідальності та відшкодування ними заподіяної шкоди.

Державний контроль за станом, охороною, збереженням, відтворенням та раціональним використанням територій та об'єктів ПЗФ і природних ресурсів у їх межах здійснюється Міністерством охорони навколишнього природного середовища, його органами на місцях та іншими спеціально уповноваженими державними органами.

Державний контроль здійснюється у формі перевірок. Залежно від кола питань, які вивчаються, перевірки поділяються на комплексні, цільові і оперативні (спеціальні).

Комплексні перевірки охоплюють максимальну кількість питань, що стосуються охорони, збереження, відтворення та використання ПЗФ. Проводяться щорічно або один раз на 2 роки.

Цільові перевірки висвітлюють окремі напрямки природоохоронної діяльності, такі як: стан виконання заходів щодо охорони, відтворення та використання природних комплексів, стан виконання приписів контролюючих органів та інше.

Оперативні перевірки проводяться згідно з конкретними завданнями, отриманими від вищих державних органів, а також за пропозиціями громадських організацій та зверненнями і скаргами громадян. Проводяться за виникненням потреби.

Державний контроль передбачає проведення документальних і натурних перевірок.

Здійснення документальної перевірки

Документальна перевірка встановлює наявність у адміністрацій заповідних територій та об'єктів, а також у інших землевласників і землекористувачів, під охороною яких перебуває природно-заповідний фонд, відповідної документації, розробленої, оформленої і затвердженої згідно з чинним законодавством.

Склад документації визначається відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих і нормативних документів з урахуванням категорії і цільового призначення конкретних територій та об'єктів природно-заповідного фонду і включає *для заказників*:

- рішення про створення;
- положення про заповідну територію;

- охоронні зобов'язання землекористувачів;
- кадастрова документація;
- документи на право використання природних ресурсів, достовірність звітних і облікових показників;
- планово-картографічні матеріали.

Державний кадастр територій та об'єктів ПЗФ є системою необхідних і достовірних відомостей про їх природні, наукові, правові та інші характеристики. Він містить відомості про правовий статус, належність, режим, географічне положення, кількісні і якісні характеристики заповідних територій та об'єктів, їх природоохоронну, наукову, освітню, виховну, рекреаційну та іншу цінність.

Кадастр складають періодично або шляхом безперервних спостережень за конкретним об'єктом.

Формами кадастрової документації є картки первинного обліку, картки інвентаризації та інші облікові документи, що складаються відповідно до інструкції про порядок ведення державного кадастру територій та об'єктів ПЗФ.

Здійснення натурної перевірки

Перевіркою в натурі визначається стан дотримання на територіях ПЗФ вимог чинного законодавства щодо охорони природних комплексів та об'єктів при здійсненні господарської та іншої діяльності.

Перевірка об'єктів ПЗФ в натурі передбачає здійснення контролю за:

- винесенням в натуру та закріпленням на місцевості меж заповідних територій та об'єктів шляхом встановлення межових стовпів та межових охоронних знаків;
- відповідністю обсягів виконаних господарських заходів звітним документам та виданим дозволам;
- здійсненням заходів щодо попередження браконьєрства;
- здійсненням заходів щодо попередження проїзду і проходу сторонніх осіб, де це заборонено чинним законодавством та положенням про заповідну територію чи об'єкти;
- використанням територій та об'єктів ПЗФ у навчально-виховних, культурних, рекреаційних, спортивних і туристичних цілях та для потреб мисливського господарства:

- станом охорони і збереження видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України;

- дотриманням вимог законодавства щодо охорони об'єктів ПХФ від пошкоджень і забруднення стічними водами, хімічними речовинами, промисловими і комунально-побутовими викидами і відходами тощо.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

1. Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

2. Ознайомитися з документацією заказника і зробити висновок про її відповідність визначеному складу документації (див. вище).

3. На основі наявної документації зробити опис заказника (з посиланням на відповідні документи), який оформити у вигляді таблиці 4.1.

Контрольні питання

1. Порядок створення і оголошення об'єктів і територій природно-заповідного фонду.

2. Проектування організації території ПЗФ.

3. Порядок здійснення державного контролю за дотриманням заповідного режиму на територіях та об'єктах ПЗФ України.

Таблиця 4.1. Опис заказника

_____області.

	Відомості про заказник (назва)	Підтверджуючий документ (назва, номер і дата прийняття)
1.	Дата створення	
2.	Статус	
3.	Тип	
4.	Мета створення	
5.	Завдання	
6.	Місце знаходження	
7.	Площа	
8.	Відомості про землевласників (землекористувачів), які взяли на себе охоронні зобов'язання	
9.	Відомості про склад земель	
10.	Відомості про флору і фауну	

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 5

ТЕМА: Оцінювання природно-заповідного фонду України

МЕТА: оцінити і порівняти кількість і площу територій ПЗФ вищого рангу у різних природних зонах.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Станом на 1.01.2021 р. природно-заповідний фонд України мав в своєму складі понад територій і об'єктів. Їх загальна площа становиламлн. га, що складає % території держави.

Порівняно із більшістю країн Середньої та Західної Європи, де цей відсоток сягає 10% і більше, досягнутий рівень заповідання території України за задовільний вважати не можна. Отож нагальним завданням в галузі заповідної справи в Україні є розширення площі ПЗФ. В цьому напрямі чимало було зроблено державою з часу набуття незалежності України. Так, за період з 1992 року площа ПЗФ зросла майже в 2 рази. Значне розширення території ПЗФ в останні роки відбулось, значною мірою, за рахунок створення багатофункціональних об'єктів ПЗФ, перш за все національних природних парків і регіональних ландшафтних парків.

Нині в Україні зареєстровано біосферних і природних заповідників загальною площею тис км² і тис. км² відповідно. Вони охоплюють територію Полісся, Карпат, Криму, Лісостепу та Степу. Їх організація здійснювалась переважно за індивідуальними для кожної заповідної території критеріями, без належного наукового обґрунтування. Тому нерідко спостерігається нерівномірність у їх розміщенні. **Одними з перших були організовані такі заповідники:**

:

Зараз в Україні нараховується національних природних парки (загальна площа – близько тис. км². Всі вони крім були організовані після 1980 р.

Виходячи з того, що з року в рік зростає кількість організованих відпочиваючих, які проводять вільний час на природі, то й поряд з цим зростає і **кількість регіональних ландшафтних парків – нині їх нараховується(площа –..... тис. км²).**

Також до складу ПЗФ входять пам'ятки природи, заказників, ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, заповідних урочищ, регіональних ландшафтних парки.

Серед усіх категорій територій і об'єктів ПЗФ за кількістю найбільшу частку мають пам'ятки природи, заказники та заповідні урочища -разом біля 90% від кількості всіх існуючих заповідних об'єктів. Однак за площею розподіл ПЗФ України є іншим: близько 80% ПЗФ припадає на національні природні та регіональні ландшафтні парки і заказники.

Значною проблемою є неузгодженість і недосконалість законодавства – земельного, лісового, природоохоронного та законодавства про місцеве самоврядування – у частині заповідної справи, що потребує внесення відповідних змін до чинного законодавства та розробки нових законодавчих актів. Необхідно врегулювати суперечності між різними законодавчими актами, що стосуються природно-заповідного фонду, законодавчо встановити пріоритетність заповідання природних територій над іншими видами користування.

Протягом 2019 року кількість об'єктів та територій природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення збільшилась на 116 одиниці загальною площею 94224,2 га. За 2019 рік створено (оголошено) 116 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, розширено 9, зменшено площу 3, скасовано статус 1 та змінено категорію 13 об'єктів. Зокрема, за 2019 рік площа природно-заповідного фонду найбільше збільшилась у Рівненській (на 22018,21 га), Херсонській (на 15911,84 га), Запорізькій (на 13115 га), Львівській (на 12800,6471 га) та Закарпатській (на 11716,2 га) областях. У Волинській, Харківській та Чернівецькій області змін в природно-заповідному фонді не відбулося.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Порівняти кількість і площу територій ПЗФ вищого рангу в різних природних зонах. Використовуючи матеріали таблиці 5.1 необхідно заповнивши таблицю 5.2.

2. За інформаційними даними порахувати загальну площу різних категорій ПЗФ у заданій області за варіантом та заповнити табл. 5.3. Перелік

об'єктів природно-заповідного фонду України по областях міститься за посиланням <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-spisok.html>.

3. Визначити напрями збільшення площ під території, що матимуть охоронний статус. Вказати зміни які відбулися в за останні 10 років.

4. На основі отриманих даних табл. побудувати графік за показником «Кількість о'б'єктів».

Таблиця 5.1 Заповідні території України вищого рангу

<i>Назва</i>	<i>Розташування</i>	<i>Рік створення</i>	<i>Загальна площа, га</i>	<i>Площа земель в постійному</i>
Біосферні заповідники				
Асканія-Нова	Херсонська обл., Чаплинський р-н, смт. Асканія-Нова	1993	33307,6	11312,2
Чорноморський	Херсонська обл., м. Гола Пристань	1993	106513,8	70509
Карпатський	Закарпатська обл., м. Рахів	1993	58035,8	31977
Дунайський	Одеська обл, Кілійський р-н, м. Вилкове	1998	51547,9	22662
Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник	Іванківський та Поліський район Київської області (Чорнобильська зона відчуження)	2016	226964,7	226964,7
Природні заповідники				
Кримський	Автономна Республіка Крим, м. Алушта	1923	44175,5	44175,5
Канівський	Черкаська обл., м. Канів	1923	2049,3	2049,3
Український степовий	Донецька обл. Тельманівський р-н, с. Самсонове	1961	2768,4	2768,4
Луганський	Луганська обл., смт. Станично-Луганське	1968	1575,5	1575,5
Поліський	Житомирська обл.. Овруцький р-н, с. Селезівка	1968	20104	20104
Ялтинський гірськолісовий	Автономна Республіка Крим, м. Ялта	1973	14523	14523
Мис Мартьян	Автономна Республіка Крим, м. Ялта	1973	240	240
Карадазький	Автономна Республіка Крим, м. Феодосія, Курортне	1979	2855,2	2855,2
Розточчя	Львівська обл., Яворівський р-н, смт. Івано-Франкове	1984	2084,5	2084,5
Медобори	Тернопільська обл., Гусятинський р-н, смт. Грімайлів	1990	10516,7	10516,7
Дніпровсько-Орільський	Дніпропетровська обл., Дніпропетр. р-н. сел. Кірове	1990	3766,2	3766,2
Сланецький степ	Миколаївська, обл., Сланецький р-н, с. Калинівка	1996	1675,7	1675,7
Горгани	Івано-Франківська обл., м. Надвірна	1996	5344,2	5344,2

Казантипський	Автономна Республіка Крим, Ленінський р-н, м. Щолкіно	1998	450,1	450,1
Опукський	Автономна Республіка Крим	1998	1592,3	1592,3
Рівненський	Рівненська обл., м. Сарни	1999	47046,8	47046,8
Черемський	Волинська область, Маневицький р-н, смт. Маневичі	2001	2975,7	2975,7
Михайлівська цілина	Сумська область	2010	882,9	
Древлянський	Житомирська обл.	2010	30872,84	30872,84
Національні природні парки				
Карпатський	Івано-Франківська обл., м. Яремче	1980	50303	38591
Шацький	Волинська обл., Шацький р-н с. Світязь	1983	48977	18810
Синевир	Закарпатська обл., Міжгірський р-н, с. Синевир-Остріки	1989	40400	27208
Азово-Сиваський	Херсонська обл., м. Генічеськ	1993	52154	52154
Вижницький	Чернівецька обл., Вижницький р-н, смт. Берегомет	1995	7928,4	7013,4
Подільські Товтри	Хмельницька обл., м. Кам'янець- Подільський	1996	261316	3015
Святі Гори	Донецька обл., м. Слов'яногірськ	1997	40589	11878
Яворівський	Львівська обл., Яворівський р-н, смт. Івано-Франкове	1998	7078,6	2885,5
Сколівські Бескиди	Львівська обл., Сколівський р-н, м. Сколе	1999	35684	24702
Деснянсько- Старогутський	Сумська обл. м. Середина-Буда	1999	16215,1	7272,6
Ужанський	Закарпатська обл., смт. Великий-Березний	1999	39159,3	14904,6
Гуцульщина	Івано-Франківська обл., смт. Косів	2002	32271	7606
Великий Луг	Запорізька обл., Василівський р-н	2006	16756	9324
Галицький	Івано-Франківська обл., Галицький р-н	2004	14684,6	12159,3
Гомільшанські ліси	Харківська обл., Зміївський та Первомайський р-ни	2004	14314,8	3377,3
Ічнянський	Чернігівська обл., Ічнянський р-н	2004	9665,8	4686,1
Мезинський	Чернігівська обл.	2006	31035	8544
Прип'ять-Стохід	Волинська обл., Любешівський р-н	2007	39315	5962
Голосіївський	м. Київ	2007	4521	
Нижньодністровський	Одеська обл., Білгород- Дністровський, Біляївський та Овідіопольський р-ни	2008	21311,1	
Бузький Гард	Миколаївська обл.	2009	6138,13	2650,85
Гетьманський	Сумська область, Великописарівський, Охтирський, та Тростянецький р-ни	2009	23360,1	11673,2
Зачарований край	Закарпатська обл., Іршавський р-н	2009	6101	
Меотида	Донецька обл., Володарський, Новоазовський, Першотравневий р-ни	2009	20721	
Білобережжя Святослава	Миколаївська обл., Очаківський, Березанський р-ни	2009	35223,15	
Черемоський	Чернівецька обл., Путільський район	2009	7117,5	
Хотинський	Чернівецька обл., Хотинський,	2010	9446,1	3110

	Кельменецький і Сокирянський р-ни			
Верховинський	Івано-Франківська область, Верховинський район	2010	12022,9	12022,9
Дністровський каньйон	Тернопільська область, Борщівський, Бучацький, Заліщицький і Монастириський р-ни	2009-2010	10829,18	7189,65
Синьогора	Івано-Франківська область, Богородчанський район	2009-2010	10 866	
Тузовські лимани	Одеська обл., Татарбунарський район	2010	27865	3727
Приазовський	Запорізька область, Бердянський, Мелітопольський, Приазовський, Якимівський р-ни	2010	78126,92	
Нижньосульський	Полтавська область Черкаська область	2010	7871,3	
Північне Поділля	Львівська область, Бродівський, Буський та Золочівський р-ни	2010	15587,92	
Кременецькі гори	Тернопільська область, Кременецький та Шумський райони	2010	6951,2	3968,6
Чарівна гавань	АР Крим, Чорноморський р-н	2010	10900	6150
Дермансько-Острозький	Рівненська область, Здолбунівський та Острозький р-ни	2010	5448,3	1647,6
Сіверсько-Донецький	Луганська область, Кремінський р-н	2010	7007	3020
Дворічанський	Харківська область, Дворічанський р-н	2010	3131,2	658,8
Джарилгацький	Херсонська обл., Скадовський р-н	2010	10000	805
Пирятинський	Полтавська область, Пирятинський р-н	2010	12028,42	5555,14
Слобожанський	Харківська область, Краснокутський р-н	2010	5244	5244
Білоозерський	Київська область, Черкаська область	2010	7014,44	7014,44
Залісся	Київська область, Чернігівська обл.	2010	14836	14836
Цуманська пуца	Волинська обл., Ківерцівський р-н	2010	33475,34	
Олешківські піски	Херсонська обл., с. Раденськ, Цюрупинського р-ну	2010	8020,36	
Кармелюкове Поділля	Вінницька обл., Тростянецький, Чечельницький р-ни	2011	20203	16518
Мале Полісся	Хмельницька обл., Славутський, Ізяславський р-ни	2013	8762,7	

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Які категорії об'єктів природно-заповідного фонду існують в Україні?
2. Що відносять до територій ПЗФ України вищого рангу, а що до нижчого?
3. Які біосферні заповідники наявні в Україні та яке їх екологічне значення і цінність?
4. Які існують труднощі щодо реалізації програми розбудови ПЗФ України?

Завдання 4. За даними таблиць порахувати
Таблиця 5.2. Загальна площа різних категорій ПЗФ в
 області

<i>Категорія ПЗФ</i>	<i>Кількість о'б'єктів.</i>	<i>Площа</i>	<i>% від загальної площі області</i>
Біосферні заповідники			
Природні заповідники			
Національні природні парки			
Всього територій ПЗФ вищого рангу			
Регіональні ландшафтні парки			
Заказники			
Пам'ятки природи			
Заповідні урочища			
Парки-пам'ятки садово- паркового мистецтва			
Дендрологічні парки			
Зоологічні парки			
Ботанічні сади			
Всього територій ПЗФ нижчого рангу			
РАЗОМ			

Таблиця 5.3. Список областей України

№	Регіон	Площа(км ²)	№	Регіон	Площа(км ²)
1	Автономна Республіка Крим	26 200	14	Миколаївська область	24 598
2	Вінницька область	26 513	15	Одеська область	33 310
3	Волинська область	20 144	16	Полтавська область	28 748
4	Дніпропетровська область	31 914	17	Рівненська область	20 047
5	Донецька область	26 517	18	Сумська область	23 834
6	Житомирська область	29 832	19	Тернопільська область	13 823
7	Закарпатська область	12 777	20	Харківська область	31 415
8	Запорізька область	27 180	21	Херсонська область	28 461
9	Івано-Франківська область	13 900	22	Хмельницька область	20 645
10	Київська область	28 131	23	Черкаська область	20 900
11	Кіровоградська область	24 588	24	Чернівецька область	8 097
12	Луганська область	26 684	25	Чернігівська область	31 865
13	Львівська область	21 833			

Завдання 2. Порівняти кількість і площу територій ПЗФ вищого рангу у різних природних зонах:

Площа, га	Природні зони															Всього по Україні		
							П											
	БЗ	ПЗ	НПП	БЗ	ПЗ	НПП	БЗ	ПЗ	НПП	БЗ	ПЗ	НПП	БЗ	ПЗ	НПП	БЗ	ПЗ	НПП
0-100																		
100-500																		
500-1000																		
1000-3000																		
3000-5000																		
5000-10000																		
10000-15000																		
15000-20000																		
20000-30000																		
30000-50000																		
>50000																		
Разом																		

БЗ – Біосферні заповідники

ПЗ – Природні заповідники

НПП - Національні природні парки

МОДУЛЬ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОИРОДО-ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 6

Тема: Порівняльна характеристика категорій ПЗФ України та МСПО

Мета: здобувачі вищої освіти мають ознайомитися з міжнародною класифікацією природоохоронних територій

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Збір інформації, її аналіз та підготовку пропозицій щодо світової практики заповідання здійснює авторитетна міжнародна громадська організація – Міжнародний союз охорони природи (далі – МСОП). В її рамках діє Всесвітня комісія з питань природоохоронних територій, яка тісно співпрацює з Міжнародним центром моніторингу довкілля у м. Кембриджі (Великобританія). У цьому центрі знаходиться банк даних щодо усіх природоохоронних територій світу.

МСОП під природоохоронною (природно-заповідною) територією (англ. – a protected area) розуміє «ділянку суші та/або моря, що спеціально визначена для збереження

біорізноманіття, природних та пов'язаних з ними культурних ресурсів, природоохоронний режим в межах якої забезпечується законодавчими та іншими ефективними засобами» і з 1992 р. визначає 6 категорій природоохоронних територій. Стисло розглянемо категорії природоохоронних територій МСОП, оскільки при вирішенні питань міжнародного співробітництва в галузі заповідної справи важливе оперування деякими спільними для різних країн категоріями ПЗФ.

Природний резерват суворої охорони (підкатегорія Ia) визначається як ділянка суші та/або моря, яка містить визначні або репрезентативні екосистеми, геологічні або фізіологічні особливості та/або види, які представляють інтерес для наукових досліджень та/або моніторингу довкілля. Цілі управління природним резерватом суворої охорони зводяться до збереження природних середовищ, екосистем, видів, ландшафтів та екологічних процесів у них непорушеними настільки, наскільки це можливо. Зокрема, через обмеження доступу

людей до резервату й мінімізації зовнішніх впливів шляхом ретельного планування і виконання дослідницьких та інших дозволених робіт.

Територія природного резервату суворої охорони¹¹ має бути достатнього розміру, щоб гарантувати цілісність її екосистем та досягнення цілей управління, заради яких ця територія була заповідана. Ця територія має бути поза прямим антропогенним впливом як на час створення, так і надалі. Збереження біорізноманіття тут можливе без активного менеджменту або реконструкції природних середовищ (що й відрізняє резерват від категорії IV).

Територія для збереження дикої природи (підкатегорія Ib) – це велика незмінена або слабко змінена ділянка суші та/або моря, де зберігся природний характер території без великих населених пунктів і постійного її відвідування населенням, охорона та управління якою спрямовані на збереження даної території в природному стані.

Загальна мета управління цією природно-заповідною категорією – забезпечити прийдешнім поколінням людей можливість відчувати насолоду від спілкування з природою, яка не була істотно порушена, підтримувати протягом тривалого часу її головні особливості й давати можливість місцевому населенню підтримувати притаманний їм спосіб життя.

Територія для збереження дикої природи повинна мати високу природну якість, не зазнавати суттєвого антропогенного впливу, включати визначні екологічні, геологічні, фізико-географічні або інші об'єкти, що становлять наукову, освітню, естетичну, історичну та іншу цінність. Важливим є також те, що ця територія надавала можливості для усамітнення людей, що зрідка можуть насолоджуватись дикою природою, з використанням простих, тихих, не забруднюючих довкілля транспортних засобів (маються на увазі немоторизовані засоби пересування). Для того, щоб забезпечити зазначені цілі заповідання, територія для збереження дикої природи має бути досить значних розмірів.

Національний парк (категорія II) – це природна територія, призначена для охорони екологічної цілісності однієї або більше екосистем, недопущення їх руйнування й експлуатації, що має стати основою для забезпечення духовних, наукових, освітніх, рекреаційних і туристичних потреб населення, сумісних з цілями збереження природного довкілля.

Загальна мета управління національними парками полягає в охороні природних і мальовничих території національного та міжнародного значення для реалізації духовних, наукових, освітніх, рекреаційних або туристичних потреб, увіковічення в природному стані репрезентативних зразків фізико-географічних регіонів, угруповань, генетичних ресурсів і видів, забезпечення їх стійкості та різноманіття. Відвідування природного парку має бути на рівні, за якого його територія підтримується в природному або близькому до нього стані, але при цьому приймаються до уваги потреби місцевого населення у використанні природних ресурсів парку такою мірою, яка не суперечить іншим цілям його управління.

Територія національного парку має включати репрезентативні для біогеографічного регіону типи ландшафтів, де види рослин і тварин, екотопи та геоморфологічні об'єкти мають особливе духовне, наукове, освітнє, рекреаційне і туристичне значення. Ця територія також має бути достатньо великою і включати одну або більше цілісних екосистем, суттєво незмінених людською діяльністю.

Пам'ятка природи (категорія III) – це територія, яка містить одну або більше специфічних природних або природно-культурних цінностей, які є визначними або унікальними через їх рідкісність, типовість, естетичні якості або культурне значення.

Мета управління ними полягає в довічному збереженні цих цінностей і, за можливості, їх дослідження та використання в освітніх цілях і для одержання естетичної насолоди. Діяльність, що визнається за шкідливу для цілей заповідання, виключається й попереджується.

Територія пам'ятки природи має включати одну або більше значних цінностей (до яких, наприклад, належать ефектні водоспади, печери, кратери, відслонення з викопними рештками, піщані дюни разом з унікальною або репрезентативною фауною і флорою тощо). Її розміри мають бути достатніми, щоб зберегти її цінності.

Територія для збереження природних середовищ і видів (категорія IV) є ділянкою суші та/або моря, в межах якої здійснюються заходи, що гарантують збереження окремих типів природних середовищ та/або видів флори і фауни. Отож, головною метою управління цими територіями є збереження та підтримка тих особливостей природних середовищ, що необхідні для збереження важливих видів флори і фауни, їх угруповань, шляхом вживання певних дій та особливого менеджменту. За провідні види діяльності визнаються наукові дослідження та моніторинг довкілля, оскільки саме вони є основою сталого менеджменту природних ресурсів. Важливим видом діяльності є також використання окремих природних комплексів для освіти людей, усвідомлення ними цінностей природних середовищ і необхідності управління збереженням дикої природи.

Територія для збереження природних середовищ і видів повинна відігравати важливу роль в охороні природи і виживанні видів, тому такою територією часто визначаються природні комплекси, що є місцями розмноження тварин, водно-болотні угіддя, коралові рифи, естуарії, луки, ліси або місця відкладання ікри, включаючи поля «випасу» в морях. Ця територія має бути важливою для існування національно чи місцево (регіонально) важливої флори. Охорона цих природних середовищ часто залежить від активних втручань і здійснення спеціальних заходів, що відрізняє цю категорію від підкатегорії Ia). Її розміри залежать від потреб видів, які охороняються, і можуть знаходитись в діапазоні від відносно малої до дуже значної за площею.

Територія охорони ландшафту / морська акваторія (категорія V) – ділянка суші та/або моря, де в результаті тривалої взаємодії людини і природи виникла особлива територія (акваторія) із значною естетичною, екологічною та/або культурною цінністю. Часто вона відзначається високим біологічним і ландшафтним різноманіттям. Збереження цілісності традиційної взаємодії людини і природи є необхідним для охорони, підтримання та еволюції такого ландшафту. Отже, підтримка цієї гармонійної взаємодії природних і культурних складових ландшафту шляхом його охорони та продовження традиційного використання земель, будівельної практики, культурних традицій, стилю життя місцевих общин, збереження їх соціального та культурного устрою визнається за головну мету управління охоронюваним ландшафтом. Поряд із цим необхідно підтримувати різноманіття ландшафтів та природних середовищ, а також пов'язаних з ними видів і екосистем, припиняти та попереджати використання земель і дії, які є несумісними з цілями збереження ландшафту. Важливим є забезпечення можливостей для рекреації та туризму, які за специфікою і масштабом співзвучні особливостям даного ландшафту, підтримувати наукову та освітню діяльність, які сприяють довготерміновому росту добробуту місцевого населення.

Територія охоронюваного ландшафту має охоплювати ландшафти високої пейзажної цінності з різноманіттям екотопів, флори і фауни, а також із зразками традиційного або унікального використання землі, місцевих звичаїв і вірувань. Ця територія має надавати можливості для рекреації та туризму в рамках повсякденного стилю життя та економічної діяльності місцевого населення.

Територія охорони ресурсів (категорія VI) складається переважно з незмінених природних комплексів, управління якими спрямоване на забезпечення довготривалої охорони та збереження біорізноманіття, й, водночас, спрямоване на стале забезпечення

населення дарами (продуктами) природи. Територія має відповідати загальному визначенню природно-заповідної території.

Управління такими територіями включає охорону та підтримку біорізноманіття та інших природних цінностей території поряд із підтримкою екологічно обґрунтованих технологій, що забезпечують стаке виробництво продукції.

Не менше двох третин території охорони ресурсів мають знаходитись в природному стані як на сучасному етапі, так і в майбутньому. При цьому вона може включати ряд модифікованих екосистем і, навіть, великі комерційні плантації. Вона має бути достатньо великою, щоб витримувати використання ресурсів без значної шкоди для довготривалого збереження її природних цінностей. Як видно із наведених цілей управління природно-заповідними територіями різних категорій МСОП, ці цілі для багатьох категорій збігаються. Проте, вони мають для них різний ступінь важливості (пріоритетності). Таблиця 4.1 дає уявлення про ці співвідношення. Вищезазначені категорії МСОП є узагальненням світового досвіду заповідання цінних природних чи напівприродних територій та рекомендацією країнам для використання цього досвіду. Вона розглядається також, а останнім часом і використовується, як основа для уніфікації системи природоохоронних (природно-заповідних) територій, прийнятих у різних державах.

Українська система категорій природно-заповідного фонду загалом дуже близька до категорій МСОП, хоча й має свою специфіку. В ПЗФ України присутні аналоги всім першим п'яти категоріям МСОП, про що йтиметься нижче. Що ж стосується категорії VI «Територія охорони ресурсів», то в ПЗФ України аналогів їй немає, хоча певні паралелі можна наводити з іншими територіями, що підлягають охороні. До останніх належать насамперед природоохоронні ліси групи I, частина експлуатаційних лісів групи II, експлуатація яких здійснюється помірними темпами (див. Лісовий

кодекс України), а також території водозахисних зон (відповідно до Водного кодексу України).

Таблиця 6.1 .Цілі управління природно-заповідних територій категорій IUCN (за Davey, 1998)

Мета управління	Категорія МСОП						
	Ia	Iб	II	III	IV	V	VI
Наукові дослідження	1	3	2	2	2	2	3
Охорона дикої природи	2	1	2	3	3	-	2
Збереження видів та генетичного різноманіття	1	2	1	1	1	2	1
Підтримання екологічних послуг	2	1	1	-	1	2	1
Охорона специфічних природних/культурних особливостей	-	-	2	1	3	1	3
Туризм і рекреація	-	2	1	1	3	1	3
Освіта	-	-	2	2	2	2	3
Стале використання ресурсів природних екосистем	-	3	3	-	2	2	1
Підтримка культурних/традиційних цінностей	-	-	-	-	-	1	2

Умовні позначення: 1 – основна мета, 2 –другорядна мета, 3 – потенційна мета, – – ціль не ставиться

Природні заповідники України відповідають категорії I «Територія суворої охорони» (одночасно обом підкатегоріям Ia «Природний резерват суворої охорони» та Ib «Територія для збереження дикої природи»). Категорія «біосферний заповідник», яка виділяється в Україні, відсутня у сучасній класифікації природно-заповідних територій за МСОП. Пояснюється це тим, що за Севільською стратегією (1995 р.) біосферні заповідники (резервати) ЮНЕСКО не розглядаються як природно-заповідні території. Разом із цим, в складі кожного біосферного заповідника є територія (функціональна зона) природного ядра, яка має статус природоохоронної території. Природоохоронні території певної категорії можуть входити і до складу буферної зони біосферного заповідника. Отже, біосферний заповідник є поєднанням функцій збереження біорізноманіття і сталого суспільно- економічного розвитку, однак МСОП як природоохоронна територія не розглядається.

Національні природні парки України виконують ті ж функції та переслідують ті ж цілі управління, що й «Національні парки» за категорією II МСОП. Разом із тим, значні за площею господарські зони НПП України свідчать про наявність у них елементів категорії V

«Охоронюваний ландшафт/морська акваторія», а та обставина, що кожен з українських НПП включає заповідну зону, дозволяє говорити про присутність тут елементу першої категорії МСОП. Варто також зазначити, що функціональне зонування та функції наших національних природних парків роблять їх дуже схожими на біосферні заповідники ЮНЕСКО.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ:

Завдання 1. Провести порівняльну характеристику класифікації заповідних територійза МСОП та класифікації природно-заповідного фонду України.

Таблиця 6.1. Категорії природно-заповідних територій МСОП II

Індекс категорії	Назва		Характер управління й охорони	Аналог категорії ПЗФ України
	англійською	українською		
категорія I	Strict Protection	Територія суворої охорони		
	Ia	Strict Nature Reserve	Природний резерват суворої охорони	
	Iб	Wilderness Area	Територія для збереження дикої природи	
категорія II	National Park	Національний парк		
категорія III	Natural Monument	Пам'ятка природи		
категорія IV	Habitat/Species Management Area	Територія для збереження природних середовищ і видів		
категорія V	Protected Landscape/Seascapе	Територія охорони ландшафту / морська акваторія		
категорія VI	Managed Resource Protected Area	Територія охорони ресурсів		

Завдання 2. Провести екологічну оцінку природно-заповідного об'єкта у різних країнах світу (в кожного студента_свій варіант). Підготувати презентацію по вашому об'єкту ПЗФ

Варіант	
	Природоохоронні території Європи
1.	1. Національний парк Хардангервідда
2.	2. Національний парк Доньяна
3.	3. Доломітовий заповідник Беллуно в Італії
4.	4. Природний заповідник Високий Тауерн в Австрії
5.	5. Природний заповідник Екрін у Франції
6.	6. Природний заповідник Саксонська Швейцарія
	Природоохоронні території Африки
7.	1. Національний парк Кіліманджаро (Танзанія)
8.	2. Національний парк Крюгера (Південна Африка)
9.	3. Заповідник Понгола
10.	4. Національний парк Африки Серенгеті
11.	5. Національний парк Масаї Мара
12.	6. Національний парк Нгоронгоро
13.	7. Національний парк Цаво
	Природоохоронні території Азії
14.	1. Путоранський заповідник
15.	2. Національний парк Кеоладео
16.	3. Національний парк Комодо
17.	4. Заповідник Боке, Лаос
18.	5. Національний парк Sundarbans, Західний Бенгал
19.	6. Великий Гімалайський національний парк, Гімачал-Прадеш
	Природоохоронні території Південної Америки
20.	1. Національний парк Лос-Гласьярес
21.	2. Національний парк Ігуасу
22.	3. Комплекс резерватів Центральної Амазонії
23.	4. Національний парк Канайма (Венесуела)
24.	5. Природний резерват Центрального Сурінаму
	Природоохоронні території Австралії та Океанії
25.	1. Острів Тасманія
26.	2. Маріанський жолоб
27.	3. Національний парк Какаду
28.	4. Заповідник Велика пустеля Вікторія
29.	5. Морський національний парк Великий Бар'єрний риф

Завдання 3. Історія міжнародного природоохоронного руху, міжнародні природоохоронні організації (коротко надати інформацію про них).

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 7

ПОБУДОВА СХЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

МЕТА: навчити студентів усвідомлювати значення природних ландшафтів в оптимізації структури земельних угідь більшості регіонів України та побудувати схему екологічної мережі заданої області.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Екологічна мережа – єдина територіальна система, яка включає ділянки природних ландшафтів, що підлягають особливій охороні, і території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні і лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території та об'єкти інших типів, що визначаються законодавством України, і є частиною структурних територіальних елементів (далі – елементи) екологічної мережі – природних регіонів, природних коридорів, буферних зон.

Території та об'єкти, що підлягають особливій охороні (*території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші природні території та об'єкти*), становлять порівняно незначну частину території України. Наявна площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні, дають певні підстави для їх віднесення до територіальної системи з певними ознаками екологічної мережі. Сучасний стан природних ландшафтів України лише частково відповідає критеріям віднесення їх до Всеєвропейської екологічної мережі.

Національна екологічна мережа включає частину земель країни, на яких збереглися майже незмінні чи частково змінені природні ландшафти. Крім того, до складу екологічної мережі входять окремі прибережні ділянки акваторії Азовського і Чорного морів.

Природні ландшафти спостерігаються майже на 40% території України. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить близько 19,7 відсотка території країни. Враховуючи, що лише 44 відсотки лісів виконують захисні та природоохоронні функції, можна вважати, що стан, близький до притаманного природного, мають ландшафти на площі майже 12,7% території країни.

Найбільш захищеними є природні комплекси в межах територій природно-заповідного фонду.

На сьогодні флора України нараховує понад 25 тисяч видів рослин, фауна – майже 45 тисяч видів тварин. Негативні антропогенні чинники впливу на довкілля призвели до зникнення великої кількості біологічних видів та до загрози

існуванню для багатьох з існуючих. Це призвело до того, що до Червоної книги України станом на 24 березня 2021 року до Червоної книги України занесено 1544 види, з них 687 тварини і 857 — рослинний світ, в Зеленій книзі України – міститься 160 статей, в яких наведена інформація про 800 асоціацій рослинності України, рідкісних і зникаючих типових рослинних угруповань. Поступово зменшується чисельність майже всіх видів хижих птахів, а також водолюбних птахів, куроподібних, журавлиноподібних, ссавців, риб, комах.

Негативні зміни у морській флорі і фауні зумовлені вселенням небезпечних немісцевих їх видів. Серед рослин рідкісними стають зозулинцеві, тонконогі, айстрові, лілійні, амарилісові, півникові.

Сприятливі передумови для збільшення площі земель з природними ландшафтами, що склалися у процесі реформування економічних відносин у землекористуванні, забезпечуються:

- вилученням земель сільськогосподарського призначення (насамперед деградованих орних земель) внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням;

- вилученням із промислового використання (у видобувній, будівельній та інших галузях виробництва) земельних ділянок, які втратили природний стан і становлять підвищену небезпеку для збереження навколишнього середовища;

- наданням переваги відновленню природних ландшафтів як найбільш доцільному виду використання земель, що вибувають із сільськогосподарського використання;

- встановленням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів;

- збільшенням території лісів, лісосмуг навколо сільськогосподарських угідь, промислових та житлових зон;

- необхідністю виконання Україною міжнародних зобов'язань у галузі охорони довкілля.

Мета і завдання державної Програми щодо екологічної мережі:

Основною метою Програми є збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. При цьому національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічногорізноманіття. Крім

того, Програма має сприяти збалансованому та невиснажливому використанню біологічних ресурсів у господарській діяльності.

Основними завданнями Програми сфери формування національної екологічної мережі є:

❖ визначення просторової структури екологічної мережі з метою систематизації та визначення шляхів об'єднання природних середовищ існування популяцій видів дикої флори та фауни у територіально цілісний комплекс;

❖ визначення площі окремих елементів екологічної мережі для забезпечення сприятливих умов існування, вільного розселення та міграції видів рослин і тварин;

❖ обґрунтування та опрацювання організаційних, економічних, науково-практичних та інших заходів щодо забезпечення процесу формування та захисту екологічної мережі;

❖ визначення ділянок для формування складових елементів національної екологічної мережі – природних регіонів, природних коридорів загальнодержавного значення, їх місця у структурі земельних угідь;

❖ оптимізація площі, структури, стану елементів екологічної мережі, підвищення статусу їх охорони;

❖ резервування та подальше надання статусу заповідних територіям, багатим на біорізноманіття, особливо старовіковим природним угрупованням, прирусловим, гірським і байрачним лісам, цілиним землям, типовим та унікальним екосистемам і ландшафтам, середовищам існування рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин, геологічним утворенням, еталонним типам ґрунтів тощо;

❖ узгодження питань, пов'язаних із транскордонним поєднанням елементів екологічних мереж суміжних країн з елементами національної екологічної мережі України з метою розбудови Всеєвропейської екологічної мережі;

❖ інформування населення про роль екологічної мережі в дотриманні екологічної рівноваги в регіонах, участь місцевих органів виконавчої влади та населення у збереженні ландшафтного різноманіття.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Ознайомитися і з основним змістом Закону України №47 «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» та його змінами згідно із Законом №4731-VI (4731-17) від 17.05.2012.

2. У зошит виписати яким чином здійснюється відтворення природного стану елементів екологічної мережі та організація спільних транскордонних елементів національної екологічної мережі і Всеєвропейської екологічної мережі. Зробити висновки щодо покращення екологічної ситуації. П

3. Побудувати схему екологічної мережі заданої області за схемою:

а) вибрати та нанести на карту заповідні території або великі лісові масиви, які можуть виконувати роль біоцентрів у конкретно взятій області (10–15 об'єктів);

б) визначити та нанести на карту річки (або ділянки річок), які можуть з'єднати вибрані біоцентри між собою, тобто виконувати роль екологічних коридорів. У результаті кожен біоцентр повинен бути з'єднаний мінімум з двома іншими біоцентрами. Для вибраних річок визначити кількість та площу заповідних територій, які розташовуються в їх басейні. Це потрібно для визначення тих водних артерій, які будуть виконувати роль головних магістральних екологічних коридорів області.

с) нанести на карту потенційні буферні зони та відновлювані території.

д) оформити у вигляді таблиці перелік вибраних структурних елементів екомережі із вказанням їх площ (для біоцентрів, буферних зон та відновлюваних територій) та довжини (для екологічних коридорів). Приклад схеми екологічної мережі області наведений на рис. 1.

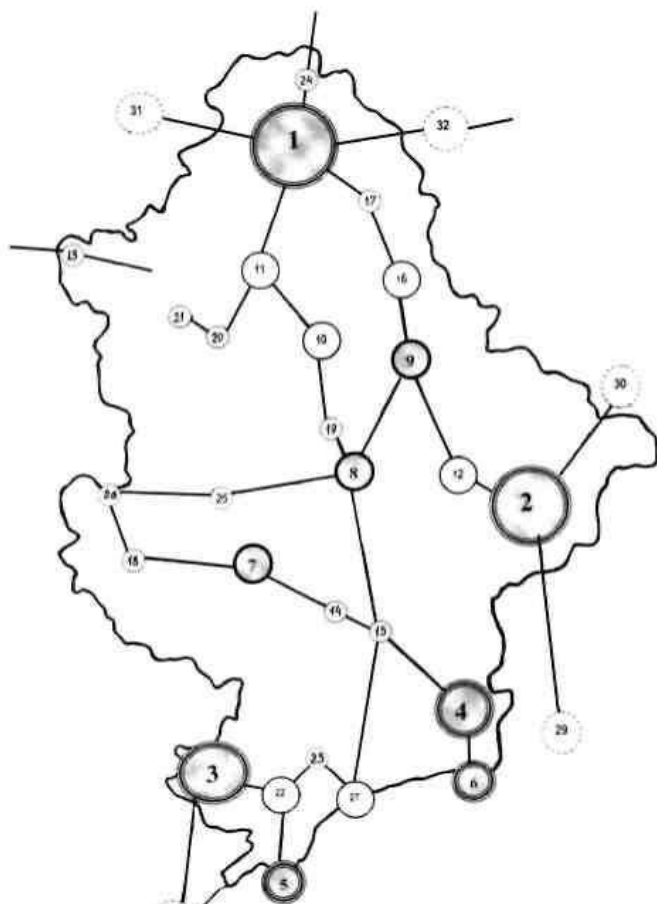

Рисунок 1 – Схема екологічної мережі Донецької області

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. З якою метою створюють екологічну мережу?
2. Охарактеризуйте мету і основні завдання державної Програми щодо екологічної мережі.
3. Чим створюються сприятливі передумови для збільшення площ земель із природними ландшафтами?
4. Охарактеризуйте території та об'єкти, які підлягають особливій охороні.
5. Чим зумовлені негативні зміни у морській флорі і фауни?

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 8

ТЕМА: Захист природи морського узбережжя України та охорона водно-болотних угідь на території України.

МЕТА: засвоєння знань про формування територій ПЗФ по морському узбережжі України та вивчити головні водно-болотні екосистеми України, встановити їх значення для біосфери та суспільства.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Морське узбережжя Чорного і Азовського морів займає значну частину південного кордону України. Воно охоплює п'ять адміністративних одиниць – Донецьку, Запорізьку, Херсонську, Миколаївську та Одеську області, а також Автономну Республіку Крим. Загальна довжина берегової лінії більше 3000 км.

У межах України розташовані 14 морських лиманів і естуаріїв загальною площею 1952 кв. км, 8 заток загальною площею 1770 кв. км, близько 20 приморських водно-болотних угідь загальною площею 635 000 га. Інтенсивний економічний розвиток і виснажливе природокористування призвели до значного екологічного навантаження на екосистеми Азовського та Чорного морів.

Одним із негативних впливів на морське середовище є днопоглиблювальні і гідромеханізовані роботи, які здійснювалися в територіальних водах та на шельфі Чорного моря.

Проблемою прибережної смуги є також берегова ерозія. Близько 2600 км берегової лінії руйнується від змивання та ерозії. Понад 100 га землі втрачається для різного використання щороку. Це призводить до зменшення територій для містобудування і розвитку туризму, має згубний вплив на берегову екосистему.

Найчутливішою до антропогенного навантаження є прибережна частина Чорного та Азовського морів, особливо у зоні діяльності портів, гирлових річкових зонах, а також зонах впливу великих міст. Прибережну частину Чорного моря забруднюють берегові підприємства, які скидають стічні води в море.

Іхтіофауна Чорного та Азовського морів сформована з елементів різного походження і налічує майже 160 видів риб. Як і фауна безхребетних, іхтіофауна Чорного моря складається з морських видів риб, які мають середземноморське походження (близько 60 % видів).

Крім цих видів до складу іхтіофауни входять риби прісноводного походження (понад 20 % видів) та понтокаспійські релікти (близько 16 % видів). Занесені до Червоної Книги України чотири види осетрових — *білуга*, *шип*, *стерлядь*, *атлантичний осетр* (усього в Чорному морі 6 видів),

чорноморський та дунайський лососі перебувають у депресивному стані. Заборонено для промислового використання або дозволяється обмежений вилов для науково-дослідних цілей чорноморської кефалі (всіх 5 видів), барабульки, російського осетра, севрюги, камбали-калкана, ставриди.

Подальший розвиток природно-заповідних територій на морському узбережжі України намічено за рахунок заповіданих ділянок водно-болотних угідь, морських кос, островів, гірських ділянок. Найперспективнішим для цього є узбережжя Азовського моря, на якому має бути створено національний природний парк.

З метою збереження природних ландшафтів морського узбережжя заплановано протягом наступних 10 років збільшити загальну площу природоохоронних територій прибережної смуги в два рази, шляхом:

- ❖ створення державного заповідника «Дністровські плавні» загальною площею 8000 га;
- ❖ територіального розширення заповідника «Мис Мартьян» загальною площею 500 га;
- ❖ розширення Чорноморського біосферного заповідника загальною площею 36800 га;
- ❖ територіального розширення Азово-Сиваського національного парку загальною площею 40000 га;
- ❖ створення Тарханкутського державного заповідника загальною площею 20000 га;
- ❖ створення Нижньо-Дністровського національного парку загальною площею 27 000 га;
- ❖ створення Севастопольського національного парку загальною площею 27 000 га;
- ❖ створення заповідних об'єктів на узбережжі Азовського моря.

Особливим **природоохоронним статусом** відповідно до міжнародних договорів та законодавства України наділений і такий тип територій, як водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як місце перебування **водоплавних птахів**. Охоронний статус таких угідь у національному масштабі насамперед пов'язаний з участю України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовища існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971).

Особливий охоронний статус водно-болотних угідь ґрунтується на визнанні суттєвих екологічних функцій цих земель як регуляторів водного режиму, а також як місць оселення різноманітної фауни, насамперед водоплавних птахів, зростання характерних видів флори. Водно-болотні угіддя є ресурсом великого економічного, культурного, наукового і рекреаційного значення, втрата якого була б непоправною.

Під водно-болотними угіддями розуміють райони боліт, фенів, торф'яних угідь або водойм – природних чи штучних, постійних чи тимчасових, стоячих чи проточних, прісних, солонуватих чи солоних, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відливу не перевищує шести метрів, хоча допускаються відхилення від вимог щодо глибин.

У ХІХ столітті багато країни світу втратили більше 50% своїх водно-болотних угідь.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 1995 р. № 935 «Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення» затверджено Перелік водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення, головним чином, як місця оселень водоплавних птахів. **Перелік охоплює 22 угіддя.**

Постановою Кабінету Міністрів України від **29 серпня 2002 р. № 1287 (із змінами від 16 червня 2004 р.)** було затверджено Порядок надання водно-болотним угіддям **статусу водно-болотних угідь міжнародного значення**. Такий статус може бути надано цінним природним комплексам боліт, заплавлених лук і лісів, а також водних об'єктів – природних або штучно створених, постійних чи тимчасових, стоячих або проточних, прісних, солонкуватих чи солоних, у тому числі морським акваторіям, що знаходяться у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, земель водного та лісового фонду України.

Статус водно-болотних угідь міжнародного значення може бути надано за чотирма групами критеріїв:

- 1) за типовістю, рідкісністю або унікальністю;
- 2) за видами рослин і тварин, які перебувають під загрозою зникнення в усьому світі;
- 3) за регулярним перебуванням водно-болотних птахів;
- 4) за станом іхтіофауни.

Визначення водно-болотних угідь, які можуть бути заявленими для надання їм статусу водно-болотних угідь міжнародного значення, здійснюється

Мінекології за поданням наукових установ, громадських організацій, інших заінтересованих підприємств, установ, організацій та громадян.

На всі водно-болотні угіддя міжнародного значення складаються паспорти, ведення яких покладається на адміністрації установ природно-заповідного фонду, у межах яких знаходяться ці угіддя, а в разі їх знаходження за межами територій природних заповідників, біосферних заповідників і національних природних парків – на територіальні органи Мінекології за погодженням з користувачами (власниками) земельних ділянок та інших природних ресурсів. Структуру, зміст та порядок заповнення паспорта визначає Мінекології.

Відповідно до Концепції збереження біологічного різноманіття, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 1997 р., визначено також заходи щодо збереження та відновлення водно-болотних угідь національного, регіонального і місцевого значення.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1287 «Про порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення» Мінекології та його територіальні органи за погодженням з користувачами (власниками) земельних ділянок та інших природних ресурсів забезпечують установлення спеціальних знаків на межах водно-болотних угідь міжнародного значення. Ці межі наносяться на плани та карти відповідних земельних ділянок.

Охорона і використання природних ресурсів водно-болотних угідь (їх ділянок) міжнародного значення, що перебувають у межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду, здійснюються відповідно до законодавства про природно-заповідний фонд України.

Система інформаційних та охоронних знаків цих об'єктів, призначена для інформування населення та природокористувачів про межі земель природоохоронного призначення, категорію їх заповідання та основні відомості про режим і правила поведінки на природоохоронних територіях, встановлена Положенням про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України, затвердженим наказом Мінприроди України від 29 березня 1994 р. №30.

Землі водно-болотних угідь міжнародного значення віднесені Земельним кодексом України до земель іншого природоохоронного призначення (ст. 46). Порядок використання земель іншого природоохоронного призначення, крім того, встановлюється законами України «Про охорону навколишнього

природного середовища», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», Концепцією збереження біологічного різноманіття, іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами, учасницею яких є Україна.

На Азово-Чорноморському узбережжі України за декілька останніх десятиліть знищено або порушено природне життя 25% водно-болотних угідь. Так, загальна площа водно-болотних угідь побережжя Чорного і Азовського морів досягає 600 тис. га і охоплює такі райони: озера Кругле і Картал, Кілійське гирло, озеро Сисик, систему озер Шагани– Алібей – Бурнас, міжріччя Дністро-Турунчук, північний берег Дністровського лиману, Тілігульський лиман, дельту Дніпра, Тендровську затоку, Каркиницьку і Джарилгачську затоки, Центральний Сиваш, Ягорлицьку затоку, Молочний лиман, косу Обіточну і затоку Обіточну, гирло ріки Берда, косу Бердянську, затоку Білосарайську, косу Білосарайську, затоку і косу Криву.

Деградація водно-болотних угідь обумовлена господарською діяльністю, а основними причинами є:

- ❖ використання води для зрошуваних і промислових потреб;
- ❖ осушення водно-болотних угідь для рибного і сільського господарства;
- ❖ поглиблення дна річок і випрямлення їх русел;
- ❖ видобування піску і гравію з дна водойм та по їх узбережжю;
- ❖ будівництво доріг, житла, промислових об'єктів по узбережжю водойм;
- ❖ будівництво дамб, гребель, каналів;
- ❖ викиди забруднень;
- ❖ розпріснення лиманів і прибережної морської води;
- ❖ перепромисел риби та інших водних тварин;
- ❖ браконьєрство і перевипасання худоби;
- ❖ заселення нових видів тварин і рослин;
- ❖ рекреація (масовий відпочинок і туризм).

Наслідки деградацій водно-болотних угідь:

- ❖ зникнення цінних видів риб і безхребетних (молосків, раків), загальне скорочення промислу;
- ❖ скорочення запасів мисливських видів птахів і ссавців;
- ❖ зникнення або різке скорочення чисельності багатьох непромислових видів тварин і рослин;

- ❖ значне скорочення потенціалу або неможливість використання водоєм для відпочинку і як джерела чистої питної води;
- ❖ підвищення ризику захворювання людей інфекційними і алергічними хворобами, їх розвиток і поширення, пов'язаний із обміном речовин;
- ❖ зростання затоплень і підтоплень.

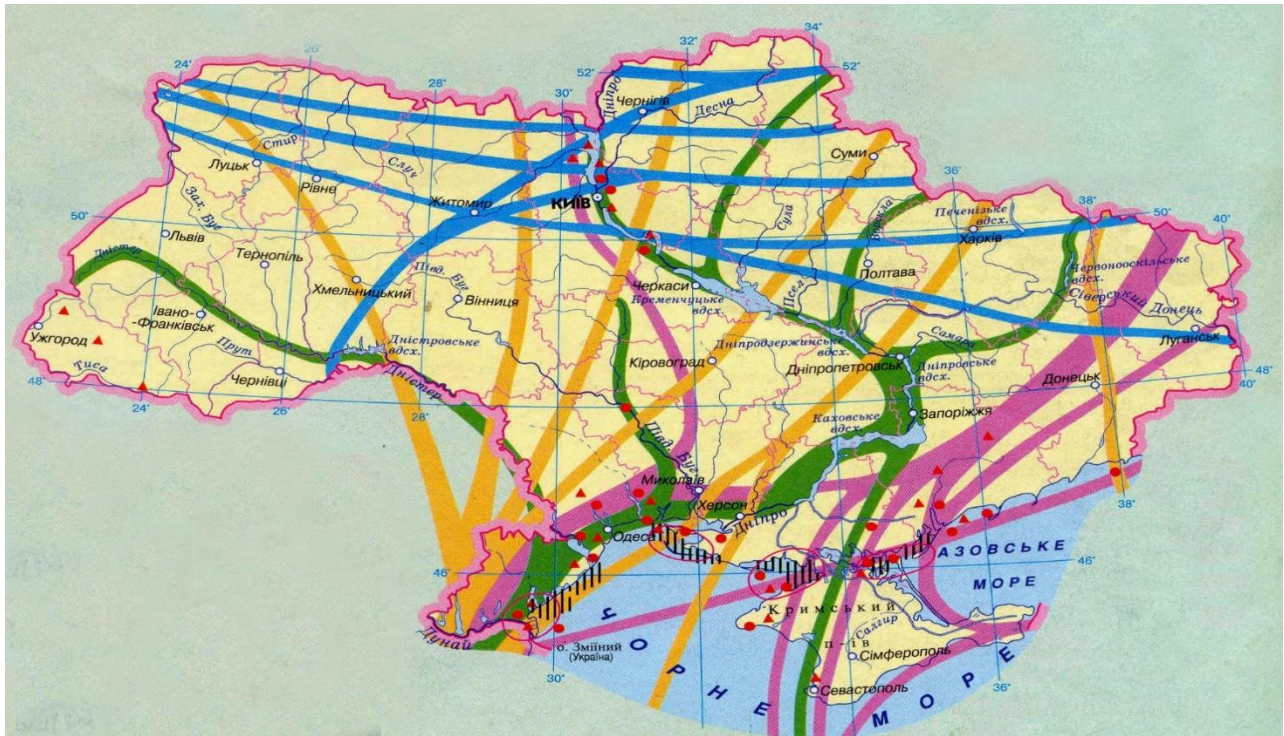
Усього водно-болотних формацій в Україні налічується 53.

Запаси біомаси в болотних екосистемах знаходяться в межах **90–1170 ц/га**. Болотні екосистеми відіграють у біосфері виняткову роль. Вони є накопичувачами прісної води та, займаючи всього 2% площі суші, утримують у зв'язаному вигляді (у формі торфу) 14% вуглецю. З боліт починається більшість річок. Особливо важлива роль боліт як своєрідних фільтрів, або ж очисних систем, що затримують у шарі торфу різноманітні ксенобіотики та нітрати, які потрапляють разом із стічними водами.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Ознайомитися із видовим біорізноманіттям морських узбереж територій України.
2. У зошит написати основні негативні чинники дії на флору і фауну прибережних екосистем.
3. Виписати у зошит загальні відомості щодо екологічного стану цього регіону та напрями з його покращення.
4. На контурних картах України зобразити середовища існування 10 видів рослин і тварин, які найбільш розповсюджені по морському узбережжі.
5. Записати основні заходи щодо покращення екологічного стану цих екосистем та збереження популяцій видів, що потребують особливої охорони. Зробити відповідні висновки.
6. Ознайомитися із специфікою формування та загальною характеристикою водно-болотних угідь України.
7. Визначити основні причини деградацій цих екосистем та напрями з їх відновлення.
8. Встановити основні ареали поширення цих зон на території України та їх значення для підтримки і стабільності біорізноманіття та біосфери в цілому.
9. На контурних картах України позначити основні ареали водно-болотних угідь та позначити шляхи міграції угруповань птахів, що заселяють ці екосистеми.

2. Шляхи міграції

- причорноморсько-азовський (мартин, крячки)
- дніпровський (сірий журавель, чернеть морська та чубата)
- широкофронтальний меридіанний (сіра чапля, білий та чорний лелека, чирок)
- поліський північноширотний (білолоба гуска, лебідь-шипун, крижень)
- місця зимівлі чайок, лебедів, гусей, качок
- пункти масового кільцювання птахів
- пункти спостереження за міграціями птахів
- водно-болотні угіддя міжнародного значення

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Назвіть ключові пункти у сфері захисту природних комплексів морського узбережжя України.
2. За рахунок чого буде здійснюватися подальший розвиток природно-заповідних територій на морському узбережжі України?
3. Охарактеризуйте різноманіття флори і фауни естуаріїв.
4. Узагальніть головні екологічні проблеми регіонів морського узбережжя.
5. Які заходи необхідно впроваджувати з метою покращення екологічного стану прибережних і морських територій?
6. Охарактеризуйте зміст Рамсарської Конвенції щодо охорони водно-болотних угідь.
7. Назвіть основні причини та наслідки деградацій водно-болотних угідь.
8. Які головні шляхи міграції птахів, що проживають на водно-болотних територіях?
9. У чому полягає значення водно-болотних екосистем у загальній структурі функціонування природних ландшафтів?

ПРАКТИЧНА РОБОТА №9

ТЕМА: Розрахунок загальних показників оцінки природно-заповідного фонду

МЕТА: навчитися визначати природоохоронний індекс (ПІ) території та показник інсуляризованості.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

При проведенні оцінки мережі природно-заповідного фонду певної території робиться аналіз розміщення існуючих природно-заповідних об'єктів у системі адміністративного та природного районування, на основі якого робляться висновки щодо повноти ступеня представленості їх у системі природного районування певної території.

Мережа ПЗФ України у багатьох випадках формувалася без огляду на її репрезентативність у структурі природного районування окремих регіонів. Існуючі ПЗО часто невеликі за площею, ізольовані від інших ПЗО через розірваність традиційних міграційних шляхів. Тому важливим етапом є оцінка природно-заповідного фонду за такими показниками:

1. *Загальна кількість природно-заповідних територій та об'єктів* певної території ($N_{\text{заг}}$) (адміністративних, фізико-географічних, геоботанічних областей, районів й інших одиниць адміністративного та природного районування).
2. *Загальна площа природно-заповідного фонду* певної території, ($S_{\text{заг}}$), га .
3. *Відсоток заповідності території*, тобто відношення площі природно-заповідного фонду певної території ($S_{\text{пзф}}$) до її загальної площі ($S_{\text{заг}}$): $S_{\text{пзф}} = S_{\text{пзф}} 100 / S_{\text{заг}}$ (1)
4. *Відсоток суворої заповідності* ($S_{\text{с.з}}$), тобто відношення площ природно-заповідного фонду певної території із суворим режимом до загальної площі регіону : $S_{\text{с.з}} = S_1 100 / S_{\text{заг}}$ (2)
5. *Відсоток заповідності території*, тобто відношення площі природно-заповідного фонду певної території ($S_{\text{пзф}}$) до її загальної площі ($S_{\text{заг}}$) :

$$S_{\text{пзф}} = S_{\text{пзф}} 100 / S_{\text{заг}} \quad (1)$$

3. *Відсоток суворої заповідності* ($S_{\text{с.з}}$), тобто відношення площ природно-заповідного фонду певної території із суворим режимом до загальної площі регіону :

$$S_{\text{с.з}} = S_1 100 / S_{\text{заг}} \quad (2)$$

Відсоток суворої заповідності розраховується для природних заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків.

5. *Ступінь розчленованості (інсуляризованості) природно-заповідних територій (I)*, який складається з двох компонентів (I_m і I_N). На думку Ю.А. Злобіна та його співавторів гранична площа ПЗО, яку можна вважати екологічно стабільною складає 50 га. Таку цифру називають й інші автори, обґрунтовуючи її значною розораністю та відсутністю великих відносно збережених природних масивів.

Індекс інсуляризованості території (I) буде дорівнювати:

$$I = (S_{\text{н.с.}}/S_{\text{пзф}} + N_{\text{н.с.}}/N_{\text{заг}})/2, \quad (3)$$

де $S_{\text{н.с.}}$, $N_{\text{н.с.}}$ – відповідно площа і кількість нестійких природно-заповідних об'єктів (площа кожного з них менше 50 га).

Значення I лежать у межах від 0 (інсуляризованість повністю відсутня) до 1 (інсуляризованість максимальна, всі природно-заповідні об'єкти нестійкі, мають площу менше 50 га). Чим вище значення I, тим значнішу роль в загальній території, що охороняється, відіграють дрібні ділянки, що не мають екологічної стабільності, їх роль у збереженні генофонду незначна.

б.) *Природоохоронний індекс (ПІ) території*. Він представляє собою сукупну оцінку насиченості мережі заповідних територій будь-якої місцевості відносно її площі, що дозволяє більш об'єктивно порівнювати структуру природоохоронної мережі різних територій між собою.

ПІ оцінює як кількісні параметри – кількість самих заповідних територій, так і якісні – категорійне різноманіття. Якісний склад оцінюється через **коефіцієнт значимості (k_i)** окремих категорій ПЗФ – визначається через відношення середньої площі даної категорії ПЗФ по Україні (Sc_i) до середньої площі всіх об'єктів ПЗФ:

$$k_i = \frac{Sc_i}{Sc_{\text{пзф}}},$$

де Sc_i – середня площа об'єктів природно-заповідного фонду певної категорії (заповідників, заказників тощо) на території дослідження, га;
 $Sc_{\text{пзф}}$ – середня площа усіх об'єктів природно-заповідного фонду території, га.

III визначається за формулою:

$$P = \frac{k_{БЗ} \cdot S_{БЗ} + k_{ПЗ} \cdot S_{ПЗ} + k_{НП} \cdot S_{НП} + k_3 \cdot S_3}{S}$$

де S – загальна площа території, яка оцінюється, га;

$S_{БЗ}$, $S_{ПЗ}$, $S_{НП}$, S_3 – площі відповідно всіх біосферних заповідників (БЗ), заповідників (ПЗ), національних парків (НП,) заказників (З), дендрологічних парків, пам'яток природи й ін. на даній території;

k_i – коефіцієнт значимості кожної категорії заповідання.

Рівномірність розподілу природно-заповідного фонду по певній території. Вона оцінюється за бальною шкалою (Андрієнко і ін., 1998): 1 бал- нерівномірний розподіл; 2 бали- відносно рівномірний розподіл; 3 бали- рівномірний розподіл.

7.Ландшафтна репрезентативність, тобто представленість у мережі природно-заповідних територій основних елементів ландшафту певної території. Оцінюється за п'ятибальною шкалою: 1 бал – низька, 2 бали - задовільна, 3 бали - достатня, 4 бали - висока, 5 балів – дуже висока (Андрієнко і ін, 1998).

8.Характеристика якісного складу природно-заповідного фонду певної території. За класифікацією природно-заповідних територій, прийнятій в Україні, виділяється 11 категорій (природні і біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки, заказника, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки). Оцінка проводиться за кількістю і загальною площею природно-заповідних об'єктів по кожній із категорій.

9.Показник щільності об'єктів ПЗФ, тобто відношення загальної кількості природно-заповідних об'єктів до загальної площі певної території.

Таблиця 9.1. Оцінка природно-заповідного фонду за загальними показниками

Оцінка		Коефіцієнт заповідності	Коефіцієнт інсуляризованості	Якісний склад (кількість категорій)
в балах	описово			
1	низька	0 - 2	1 - 0,8	1 - 2
2	задовільна	2,01 - 4,0	0,8 - 0,6	3 - 4
3	достатня	4,01 - 6,0	0,6 - 0,4	5 - 7
4	висока	6,01 – 8,0	0,4 - 0,2	8 - 9
5	дуже висока	більше 8,1	0,2 - 0	10 - 11

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

1. Ознайомитися з теоретичним матеріалом.
2. Виконати розрахунок загальних показників оцінки природно-заповідного фонду адміністративного або природного району за сучасними методиками оцінки значущості мережі природно-заповідного фонду (ПЗФ) території.
3. Результати оцінки значущості природно-заповідної мережі за загальними показниками заносяться до таблиці 9.2.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Як визначити індекс інсуляризованості?
2. Що собою представляє природоохоронний індекс (ПІ) території?

Таблиця 9.2 Розрахунок загальних показників оцінки природно-заповідного фонду

Категорії заповідання	Кількість загальна, од.	Площа загальна, га	Кількість нестійких об'єктів, од.	Площа нестійких об'єктів, га	Коефіцієнт значимості(Кі)	Середня площа, га
Природні заповідники						
Біосферні заповідники						
Національні природні парки,						
Регіональні ландшафтні парки						
Заказники						
Пам'ятки природи						
Заповідні урочища						
Ботанічні сади —						
Дендрологічні парки						
Зоологічні парки						
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва						
Загальна кількість природно-заповідних територій та об'єктів, од.						
Загальна площа об'єктів ПЗФ, га						
Середня площа об'єктів ПЗФ, га						
Відсоток заповідності, %						
Відсоток суворої заповідності ($S_{с.з}$), %						
Індекс розчленованості, І						
Природоохоронний індекс, ПІ						
Показника щільності об'єктів ПЗФ од/100 км ²						

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 10

Тема: Методика ведення кадастру заповідних територій

Мета: Розглянути основні аспекти методики ведення кадастру заповідних територій, визначити етапи дослідження рослинності, ознайомитись зі структурою державного кадастру рослинності України.

ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

В Україні однією з нерозв'язаних проблем геосозології на сьогодні залишається формування кадастру ПЗТ. Основні засади держави в галузі резервування і створення кадастрів регламентовано Законом України «Про природно-заповідний фонд України». Звичайно, кадастром ПЗТ є систематизоване зведення, побудоване за системою існуючих природоохоронних категорій у межах всієї держави. Він складається за єдиними системними принципами і містить всі визнані юридично природоохоронні категорії держави. При його складанні притримуються таких принципів:

- 1) *принцип всеохопленості* – забезпечує весь набір категорій та відповідних ПЗТ всіх рівнів охорони від місцевого до міжнародного;
- 2) *принцип інформативності* – лаконічно та інформативно повідомляє про основні загальноприйняті і специфічні дані про природно-заповідні території;
- 3) *принцип структурний* – забезпечує системність побудови;
- 4) *принцип резервування* – передбачає можливість доповнення кадастру новими категоріями і відповідними ПЗТ, або територіями, що резервуються і у перспективі стануть заповідними;
- 5) *принцип уніфікованості* – дані про природні території подаються за уніфікованою схемою;
- 6) *принцип підпорядкованості* – ведення кадастру покладається на єдиний державний природоохоронний орган (комітет чи комісію), який матиме право внесення змін та доповнень.

Результати інвентаризації закладають основи розвитку системи ведення державного обліку та кадастру ПЗФ. Державний облік біотичного різноманіття ПЗФ має бути частиною державного обліку рослинного і тваринного світу ПЗФ, а також державних кадастрів ПЗФ, національної екомережі, рослинного і тваринного світу України. За результатами державного обліку біотичного різноманіття ПЗФ щороку проводиться науковий аналіз його екологічного та природоохоронного стану, а також через кожні п'ять років – оцінка динаміки

чисельності популяцій та загальна економічна оцінка стану збереження біорізноманіття.

Складання державного кадастру ПЗФ є надзвичайно важливим у ПЗС. Водночас це складний та довготривалий процес, оскільки базується на проблемі інвентаризації об'єктів живої і неживої природи. Державною службою заповідної справи Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України розроблено методичні основи та відпрацьовано технічне забезпечення ведення кадастру ПЗФ. Метою його ведення є оцінка складу, стану та перспектив розвитку ПЗФ, організації його охорони та ефективного використання, планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів, зацікавлених підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для вирішення питань соціально-економічного розвитку. Державна служба заповідної справи здійснює опрацювання і узагальнення інформації за окремими регіонами і по всій Україні в цілому з використанням спеціальної автоматизованої інформаційної системи «Державний кадастр територій і об'єктів ПЗФ України».

Розділ кадастру рослинного світу «Рослинність» є систематизованим зведенням матеріалів, що включають основні якісні й кількісні характеристики рослинних угруповань, розроблені на основі їх геоботанічного обстеження. Він включає такі підрозділи: 1) назви та коди типів рослинності; 2) назви та коди типів синтаксонів; 3) місцезнаходження; 4) екологічні умови; 5) структура угруповань; 6) стан угруповань; 7) екологічне значення; 8) використання; 9) моніторинг угруповань. Створення кадастру біорізноманіття передбачає використання матеріалів лісовпорядкування і землеустрою.

Отже, для лісової рослинності опис здійснюється за такою схемою: розташування, місцезростання (екотоп), деревостан, підлісок, трав'яно-чагарничковий чи трав'яний ярус, моховий ярус, лишайниковий ярус. Розташування фітоценозу в просторі визначається географічними координатами із зазначенням області, району, держлісгоспу, лісництва, кварталу. Місцезростання (екотоп) як сукупність абіотичних умов неорганічного середовища певної ділянки включає характеристику ґрунтів, ступінь їх вологості, топографічні умови (рельєф, крутість схилу тощо) та інші особливі риси. В описах деревостану як сукупності дерев, що утворюють більш-менш однорідну лісову ділянку, відмічають склад, ярусність, продуктивність, походження, вік, зімкнутість крон, середню висоту. За складом деревостани поділяють на чисті (утворені однією породою, домішка інших порід менше 10 %) і змішані (утворені

двома і більше породами, домішка хоча б однієї має перевищувати 10 %). Склад деревостану записується таксаційною формулою, яка відображає кількісне співвідношення порід у деревостані. За походженням розрізняють природні і штучні деревостани. Залежно від умов зростання змінюється їх продуктивність, яка оцінюється класом бонітету. Останні вказують на співвідношення середнього віку насадження і його середньої висоти. Бонітетна шкала складається із п'яти класів, де I клас визначає найпродуктивніші насадження, V - найменш продуктивні. Вік насаджень є одним з основних таксаційних показників деревостану. Кількісні співвідношення між породами різних вікових фаз характеризує стан виду у фітоценозі, від якого, у свою чергу, залежить відновлювальний потенціал. Середній вік визначається окомірно із сукупності дерев едифікатора (вид у фітоценозі, який визначає його структуру і, певною мірою, склад). Зімкненість крон визначають окомірно, в частках одиниці величини відношення суми площ горизонтальної проєкції крон до загальної площі деревостану. За одиницю приймають такий ступінь зімкненості крон, коли просвіти між ними є меншими від 0,1. Зімкненість крон дає уявлення про щільність деревостану, від якої залежить світловий режим під його наметом. Середню висоту визначають окомірно із сукупності дерев у насадженні, які відносяться до основної породи, основного вікового покоління і основного ярусу, і використовують для визначення класу бонітету. Підлісок з тіншовитривалих чагарників формується під наметом деревостану. В описах підліску відмічають домінуючий вид, зімкненість крон, середню висоту. Домінантом підліску є вид, що кількісно переважає серед інших видів даного ярусу. Зімкненість крон визначають окомірно за величиною проєкцій крон чагарників у частках одиниці. Середню висоту визначають також окомірно із сукупності особин домінуючого виду. В описах трав'яно- чагарничкового ярусу відмічають домінуючий вид, проєктивне покриття, середню висоту, флористичне ядро та рідкісні види. Проєктивне покриття трав'яно-чагарничкового ярусу – це площа горизонтальних проєкцій всіх його видів на поверхню ґрунту. Наводиться у відсотках. Наприклад, проєктивне покриття 100 % означає, що поверхня ґрунту повністю вкрита проєкціями особин видів, 70 % – означає, що 30 % залишається не вкритою (видно при огляді з верхньої експозиції). Види, що дають найбільше покриття, є домінантами.

Дослідження рослинності включає такі етапи: 1) передпольовий; 2) польовий; 3) камеральний.

У *передпольовий період* здійснюється наукова, організаційна і господарська підготовка до польових робіт. Перша полягає у зборі та узагальненні різноманітних літературних і картографічних матеріалів з питань рослинності району досліджень. Крім опублікованих праць, важливо ознайомитися з рукописними матеріалами (звітами тощо), які зберігаються в архівах науково-дослідних інститутів, вузів, відомчих (лісо- і землевпорядкувальних) експедицій. В них міститься фактичний матеріал, нерідко відсутній у друкованих працях. За літературними даними з'ясовується видовий склад рослинних угруповань, закономірності їх поширення тощо. Картографічні матеріали вивчають передусім за картами та іншими фондовими (відомчими) картографічними відомостями. На основі аналізу картографічних матеріалів визначають склад основних одиниць рослинного покриву, зайняті ними площі, а також закономірності їх просторового поширення. Крім літературних і картографічних матеріалів, потрібно ознайомитися з гербарієм, за яким має бути складений список видів рослин району досліджень. Він сприятиме ефективнішому визначенню рослин у польових умовах.

Польовий етап досліджень складається з таких елементів: 1) розробки системи маршрутів; 2) проходження місцевості за визначеним маршрутом, вибору ключових ділянок;

3) геоботанічних описів ключових (пробних) ділянок. Маршрути обирають з урахуванням різноманітності екологічних умов і рослинних угруповань району досліджень. У лісових масивах слід використовувати кварталні просіки. Перетинаючи місцевість, обирають ключові ділянки, які є репрезентативними для асоціацій і мають рівномірно охоплювати всю різноманітність умов місцезростань. Після відбору ключових ділянок проводиться їх ретельний геоботанічний опис за наведеною схемою.

Камеральний період досліджень рослинності включає такі етапи: 1) систематизацію польових (флористичних, геоботанічних) матеріалів; 2) заповнення карток первинного обліку рослинності та зведеної відомості її обліку; 3) підготовку інформації для занесення до бази даних. Систематизація результатів польових досліджень, яка передбачає уточнення списків видів рослин у геоботанічних описах починається з обробки гербарію. Геоботанічні описи систематизують за їх місцезнаходженнями (лісництво, держлісгосп, район) і складають повний список синтаксонів (асоціацій, формацій) для кожного типу рослинності. За результатами аналізу геоботанічних описів встановлюють

структуру синтаксона (асоціації, формації»), сукцесійний стан, созологічну цінність, охопленість охороною. Результати обробки першого етапу заносять до карток первинного обліку рослинності та зведеної відомості обліку рослинності. У базу даних інформацію заносять відповідно до розробленої структури, де кожне вікно заповнюється певною інформацією. Основою інформації є дані карток первинного обліку рослинності. Для деяких вікон потрібно додаткове наукове забезпечення, яке полягає у встановленні типів асоційованості у фітоценозах, ботаніко-географічної та фітоценотичної значущості; визначенні созологічного статусу; обґрунтуванні форм і видів режиму використання; розробці рекомендацій щодо використання; організації моніторингу тощо.

У «Картці первинного обліку» назву асоціації вказують українською та латинською

мовами. При цьому в назві лісових угруповань наводять домінант всіх наявних ярусів (дубовий ліс ліщиново-яглицевий), а в назві трав'янистих типів рослинності - лише домінант і співдомінант.

Таблиця 10.1 Модель первинного обліку

Синтаксон (формація, асоціація) _____ Область __ Район _____ Дата _____

Показники								
Місцезнаходження	Землевласник	Тип рослинності	Екологічні умови	Структура угруповання	Положення в сукцесійному ряду	Ступінь порушеності	Режим використання	Примітка

У назві українською мовою вид-домінант ставиться в кінці, а співдомінант – на початку назви асоціації (мітлицево-звичайно кострицева), у латинському варіанті – на початку зазначають вид-домінант, на другому місці, навпаки – співдомінант.

У графі «Місцезнаходження» (1) вказано назву населеного пункту, а для лісів – назву держлісгоспу, лісництва та номер кварталу, в межах якого відмічено угруповання.

У графі «Землевласник» (2) зазначено приналежність земель, на яких відмічене рослинне угруповання; приватна, комунальна, державна власність (КСП, держлісгосп, заповідник, НПП тощо).

У графі «Тип рослинності» (3) вказується тип рослинності, до якого належить рослинне угруповання: лісова (рослинність, в угрупованнях якої домінантами є дерева, за винятком пригнічених дерев на сфагнових болотах.

У графі «Екологічні умови» (4) наводиться характеристика умов місцезростання угруповань:

- рельєф – рівнинний, горбистий, гірський;
- ґрунти – донні відклади (піщані, мулисті, торфові), болотні (торфові, глейові, мулисті, піщані), лучні (дернові, торф'яністі), лісові (торф'яністі, дерново - підзолисті, підзолисті, чорноземні опідзолені, світло-сірі, сірі, темно-сірі лісові, бурі лісові, гірсько- лісові), чорноземні, солонцеві, солончакові, піщані;
- ступінь вологості - дуже сухий, сухий, вологий, сирий, мокрий;

Для водної рослинності наводиться тип водойми (русла річок, озера, стариці, лимани, штучні водойми), товща води в см та, за можливості, її евтрофованість.

У графі «Структура угруповань» (5) представлені основні показники будови угруповань. Для лісових угруповань вказують таксаційну формулу деревостану (відображає ступінь участі деревних порід у формуванні деревостану: 6СЗД1Б – 60 % дерев сосни, 30 % дуба, 10 % берези); ярусність угруповання і деревостану; зімкнутість крон деревостану і підліску (показник доторкання крон, який визначається за займаною контурами крон площею, одиниця виміру: від 0,1 до 1,0); бонітет деревостану (показник продуктивності в даному віці при середній висоті, одиниця виміру: I–V класи); середній вік деревостану (в роках); середню висоту кожного з ярусів. Для трав'яного, мохового і лишайникового ярусів вказується проєктивне покриття у %, домінанти і основне флористичне ядро, рідкісні види. Для трав'янистих типів рослинності вказуються диференціація на під'яруси, проєктивне покриття (у %) і висота (в см), домінанти, співдомінанти, основне флористичне ядро, рідкісні види, занесені до ЧКУ.

У графі «Положення в сукцесійному ряду» (6) фіксується динамічний стан угруповань – клімаксові, серійні (коротко-, середньо- і довготривалі), дигресивні, Клімаксові угруповання у своєму природному розвитку досягли стійкої відповідності до кліматичних умов; серійні складаються з проценозів, що змінюються; стан дигресивних угруповань погіршується внаслідок внутрішніх чи зовнішніх причин.

У графі «Ступінь порушеності» (7) визначається рівень порушення будови, складу, продуктивності угруповань за шкалою: непорушені, умовно непорушені, слабо-, середньо- та сильнопорушені.

У графі «Режим використання» (8) фіксуються форма та вид природокористування (господарський, заказний, заповідний, рекреаційний тощо). Господарське використання – це рубки догляду та головного користування, сінокосіння, випасання.

У графі «Примітки» (9) подаються оцінка стану угруповання, дані про охопленість охороною в системі ПЗФУ, рекомендації (про зміну режиму природокористування, необхідність моніторингу, надання або зміну охоронного статусу тощо).

Отримані результати заносять до Зведеної відомості (табл. 15.2). Зведена відомість обліку рослинності необхідна для обробки результатів польових досліджень; визначення ценофонду кожної формації певного типу рослинності для адміністративного району; раритетного ценофонду кожної формації, заповідного ценофонду адміністративного району.

Таблиця 10.2 Зведена відомість обліку рослинності

Показники					
місцезнаходження	Землевласник	Формація	Кількість асоціацій		Охопленість охороною асоціацій в системі ПЗФУ
			Всього	вт.ч. раритетних	

Ценофонд формації визначається кількістю встановлених для адміністративного району асоціацій. Раритетний ценофонд визначається кількістю асоціацій, занесених до ЗКУ. Ценофонд асоціацій природно-заповідних об'єктів свідчить про ефективність збереження ценотичної різноманітності в певному адміністративному районі. Показники кількості асоціацій всіх формацій підсумовуються для адміністративного району і області окремо і є виявом багатства їх ценофонду. Матеріали обстежень рослинності на паперових носіях

(матеріали польових робіт) зберігаються в установах, які проводили обстеження, і мають бути представлені для проведення експертизи на вимогу замовника відповідних робіт.

Таблиця 10.3 Структура державного кадастру рослинного світу України

ФЛОРА	РОСЛИННІСТЬ	РОСЛИННІ РЕСУРСИ
Судинні	Лісова	Лікарські
Мохоподібні	Чагарникова	Харчові
Лишайники	Степова	Пряно - ароматичні
Водорості	Лучна	Технічні
Гриби	Болотна	Кормові
	Водна	
	Галофітна	
	Аридна	
	Синантропна	

Вся інформація має зберігатись у зведеному вигляді за видами в алфавітному порядку для кожної адміністративної області. Передбачається зведення даної інформації в цілому для України. Модель первинного обліку рослинності та Зведена відомість обліку містять базову інформацію, яка заноситься до електронної версії Кадастру рослинного світу.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

1. Заповніть таблицю 17.4 щодо основних якісних й кількісних характеристик рослинних угруповань, розроблених на основі геоботанічного обстеження до розділу кадастру рослинного світу «Рослинність»

Таблиця 10.4 Основні якісні та кількісні характеристики рослинних угруповань

№ п/п	Підрозділи досліджень	Основні якісні й кількісних характеристики рослинних угруповань
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		

3. Заповнити таблицю 10.5 «Етапи дослідження рослинності»

Таблиця 10.5. Етапи дослідження рослинності

№ п/п	Етапи дослідження	Характеристика етапів	П
1	Передпольовий		
2	Польовий		
3	Камеральний		

3. Заповнити картку первинного обліку (табл. 10.6) на основі даних роздаткового матеріалу Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка (http://www.nbg.kiev.ua/collections_expositions/).

Таблиця 10.6 Карта первинного обліку

Синтаксон (формація, асоціація)_____ Область__ Район_____ Дата_____

Показники	
Місцезнаходження	
Землевласник	
Тип рослинності	
Екологічні умови	
Структура угруповання	
Положення в сукцесійному ряду	
Ступінь порушеності	
Режим використання	
Примітка	

МОДУЛЬ 3 . УПРАВЛІННЯ ЗАПОВІДНОЮ СПРАВОЮ В УКРАЇНІ

ПРАКТИЧНА РОБОТА №11

ТЕМА: Міжнародні природоохоронні конвенції та ^П угоди щодо збереження біотичного та ландшафтного різноманіття

Мета: Вивчити конвенції та угоди ратифіковані Верховною радою України. Розглянути основні питання базових міжнародних конвенцій, угод та інших правових механізмів щодо збереження біотичного та ландшафтного різноманіття. Сформувати у студентів цілісне уявлення про правові механізми врегулювання міждержавних питань щодо збереження біотичного та ландшафтного різноманіття

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Міжнародну діяльність України в екологічній сфері (співпраця з міжнародними екологічними організаціями, інституціями та іншими партнерами) проводить Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди), яке вбачає це одним із пріоритетних напрямів своєї діяльності.

У структурі Мінприроди відповідальним за координацію міжнародної діяльності, впровадження проектів міжнародної технічної допомоги та залучення інвестицій є Управління міжнародного співробітництва. На сьогодні Управління координує роботу Міністерства екології та природних ресурсів в рамках участі в 42 міжнародних конвенціях та організаціях, бере участь у міжнародному переговорному процесі та співпраці в рамках багатосторонніх угод. Міжнародне співробітництво України відбувається шляхом співробітництва з міжнародними організаціями системи ООН, співробітництва на двосторонній основі в галузі охорони довкілля, участі у регіональних природоохоронних заходах та участі у міжнародних програмах ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Україна у рамках міжнародного екологічного партнерства співпрацює з такими міжнародними організаціями: Програма розвитку ООН (ПРООН), Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Північноатлантичного альянсу (НАТО), Світова організація торгівлі (СОТ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Світовий банк, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Європейська екологічна агенція (ЄЕА), Глобальний Екологічний Фонд (ГЕФ).

Програма розвитку ООН. Діяльність ООН в Україні розпочалась 6 жовтня 1992 року після укладення Угоди між Урядом України та ООН про відкриття Представництва ООН в Києві. 18 червня 1993 року було підписано Угоду між Урядом України та Програмою розвитку ООН (ПРООН), яка регламентує діяльність Представництва ПРООН в Україні та обов'язки сторін. Крім того, діяльність ООН в Україні регламентує Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН від 21 листопада 1947 року.

Пріоритети співробітництва України та ООН закріплені в Рамковій програмі допомоги ООН для України на 2006–2010 роки, яка ухвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 289-р від 27.07.2005 року та підписана 23.08.2005 року Міністром економіки України. Рамковою програмою передбачено такі основні сфери співробітництва: екологія, інституційні реформи, посилення громадянського суспільства, охорона здоров'я, медичні послуги та добробут проти бідності.

Співпраця ПРООН і Міністерства екології та природних ресурсів України базується на трьох меморандумах про взаєморозуміння:

- Меморандум про співпрацю щодо сталого розвитку, охорони довкілля та енергетики (травень 2004 року);
- Меморандум про співпрацю із змін клімату (червень 2004 року);
- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Програмою Розвитку ООН в

Україні про співробітництво у сфері сталого розвитку, навколишнього природного середовища та енергетики (червень 2008 року).

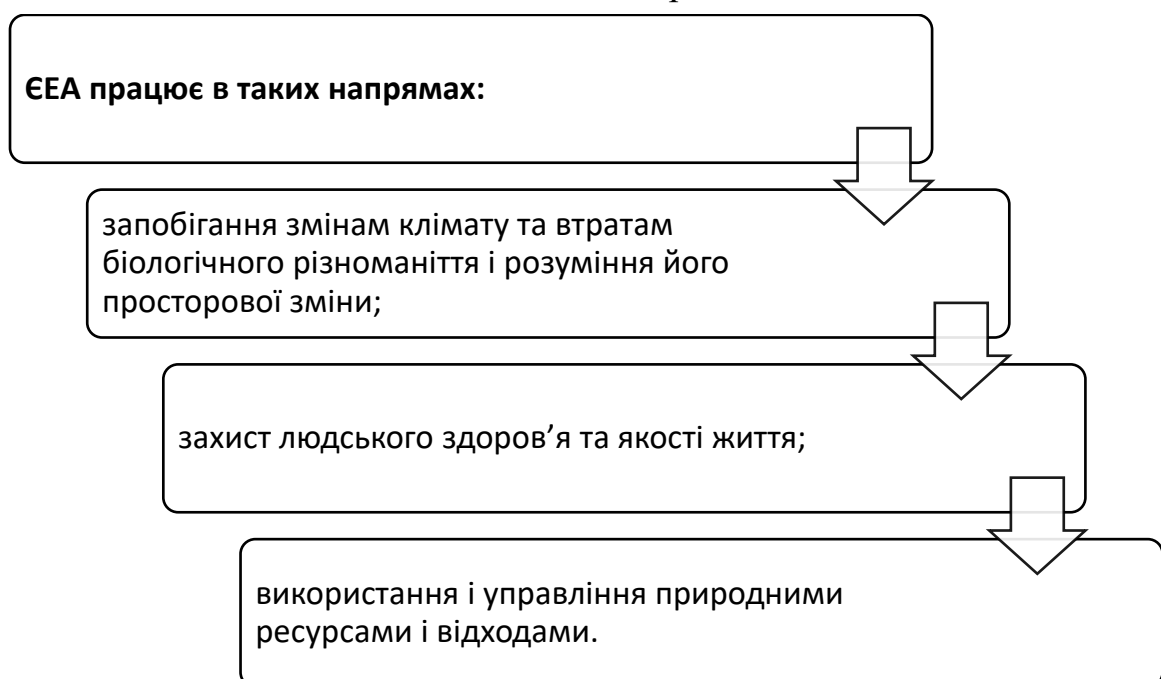
Програма ООН з навколишнього середовища визначає політику та координує діяльність з питань навколишнього середовища та відповідає за природоохоронний компонент сталого розвитку. Керівним органом ЮНЕП є Рада керуючих, в якій представлені 58 країн від 5 регіонів, які обираються Генеральною Асамблеєю на чотири роки, у тому числі Україна з 1981 року. Співробітництво з ЮНЕП відбувається також в рамках «Ініціативи з довкілля та безпеки», яка була створена на основі Меморандуму про взаєморозуміння між ЮНЕП, ПРООН та ОБСЄ від 14 листопада 2003 року. У 2006 році членами «Ініціативи з довкілля та безпеки» також стали ЄК ООН та Регіональний центр з питань довкілля для Центральної та Східної Європи (РЦПД). НАТО є асоційованим членом Ініціативи з 2004 року.

Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку 8 грудня 1995 року уклала з Україною Угоду про співробітництво в сфері промислового розвитку. Угода окреслила рамки щодо можливості співробітництва з 1995 р., а також визначила пріоритетні сфери співробітництва: залучення іноземних інвестицій в промисловість; захист навколишнього середовища та збереження природних ресурсів; впровадження ресурсозберігаючих технологій; реструктуризація економіки та розвиток приватного сектору, включаючи приватизацію державних підприємств; передача технологій, включаючи промислову та технологічну інформацію; розвиток усіх форм промислового бізнесу; розвиток людських ресурсів, включаючи підготовку персоналу для промисловості.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури була створена у 1946 році, Україна здійснювала співпрацю з ЮНЕСКО у складі СРСР до 1991 року. У 2007 році в рамках Конвенції було доопрацьовано та подано на розгляд до Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО номінацію щодо створення транскордонного українсько-словацького серійного об'єкта «Букові праліси Карпат» до Списку всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. Українська частина номінації представлена буковими пралісами на території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку. У червні 2007 року на черговій сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО зазначена територія була включена до Списку всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО. За ініціативою України до Всесвітньої мережі біосферних

заповідників ЮНЕСКО були включені українські біосферні заповідники «Чорноморський» (1982 рік), «Асканія-Нова» (1982 рік), «Карпатський» (1992 рік), «Дунайський» (1998 рік), «Ужанський національний парк» (1999 рік) та «Шацький» (2002 рік). Вперше у світі за безпосередньої участі України створено транскордонний румунсько-український біосферний резерват «Дельта Дунаю» (1998 рік) та тристоронній польсько-словацько-український біосферний заповідник «Східні Карпати» (1999 рік).

Європейська екологічна агенція проводить діяльність із забезпечення незалежною інформацією про стан навколишнього середовища, яка є основною інформаційною базою для тих, хто залучений в розвиток, прийняття, проведення і оцінювання екологічної політики, а також для громадськості.

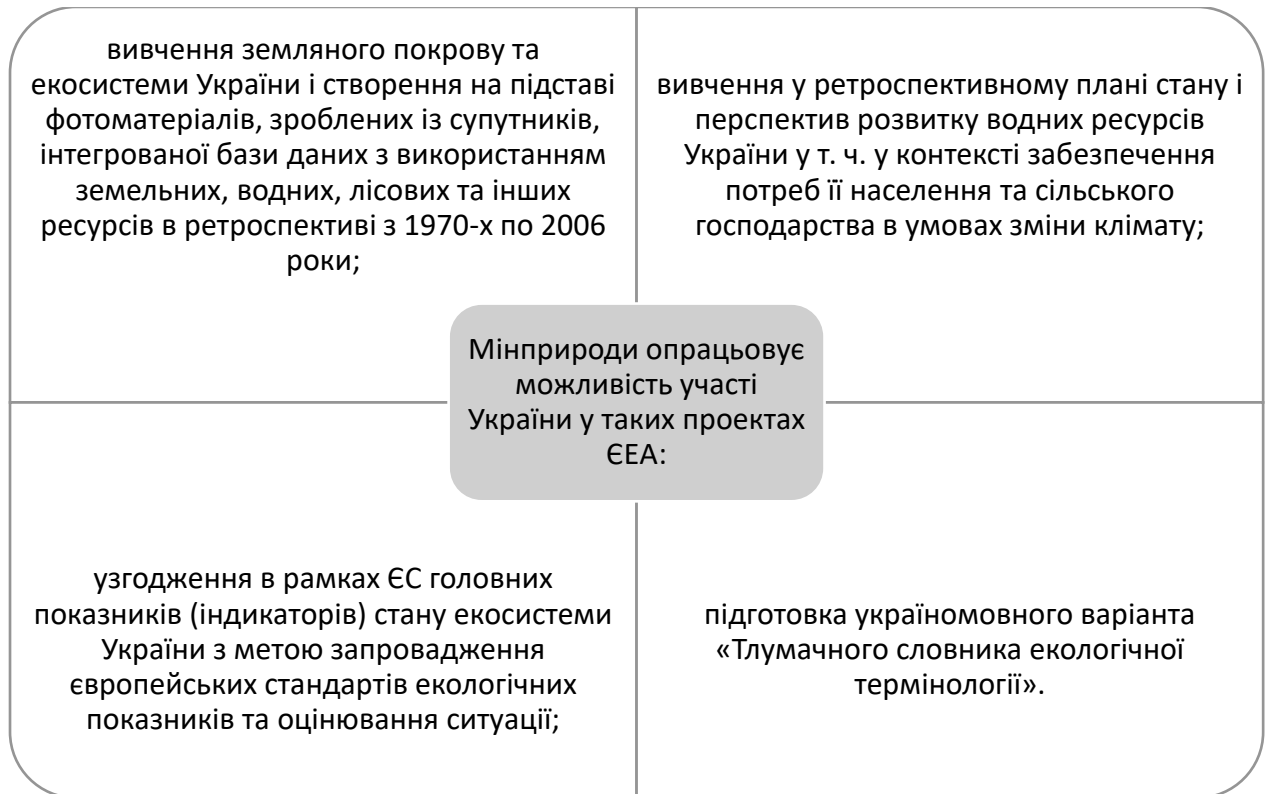

Стратегічними пріоритетами співпраці Мінприроди України та Європейської екологічної агенції є:

1. Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища.
2. Підвищення якості повітря та запобігання змінам клімату.
3. Забезпечення екологічної безпеки, усунення збільшення навантаження на навколишнє природне середовище, зумовленого економічним зростанням.
4. Припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи.
5. Докорінне вдосконалення діяльності з питань надрокористування.
6. Унеможливлення протизаконних дій у процесі розпоряджання лісовими і водними ресурсами.

7. Проведення організаційно-правових заходів щодо державного регулювання землекористування.

8. Удосконалення системи поводження з відходами, наближення її до аналогів держав Європейського Союзу.

Пріоритети співпраці між Україною та ЄС у сфері охорони навколишнього середовища визначені в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, а також в Плані дій Україна-Європейський Союз є такі:

- моніторинг рівнів забруднення та оцінка стану навколишнього середовища;
- спільна система інформації про стан навколишнього середовища;
- боротьба з локальним, регіональним та транскордонним забрудненням атмосферного повітря та води;
- відновлення природного стану навколишнього середовища;
- якість води;
- зменшення обсягів, утилізація і безпечне знищення відходів, а також виконання положень Базельської конвенції;
- збереження біологічної різноманітності, територій, що охороняються, а також раціональне використання біологічних ресурсів та управління ними;
- глобальні кліматичні зміни.

Глобальний Екологічний фонд є фінансовим механізмом, який надає гранти для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою для проектів пов'язаних з біорізноманіттям, зміною клімату, міжнародними водами, деградацією земель, озоновим шаром, стійкими органічними забруднювачами.

Кожна країна визначає чиновників, які відповідатимуть за діяльність в рамках ГЕФ. В Україні, відповідно до постанови КМУ №1371 від 13.09.2002 року, відповідальним за співпрацю з ГЕФ призначено Міністерство екології та природних ресурсів України, тому саме цей орган влади визначає цих чиновників, відомих як Координатори «GEFFocalPoints», що відіграють ключову роль в забезпеченні відповідності проектів національним потребам та пріоритетам. З 1991 по 2013 рік на території України завершилося 12 ГЕФ проектів, які стосувалися біорізноманіття, енергоефективності та скорочення шкідливих викидів. На сьогодні діє 3 проекти, які стосуються, у першу чергу, підвищення енергоефективності та сприяння використанню відновлюваної енергії.

Співробітництво України з *Європейським Союзом* у екологічній сфері впроваджується Міністерством екології та природних ресурсів України, яке входить до складу:

- Української частини Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС Підкомітету № 4 «Енергетика, транспорт, ядерна безпека та екологія»;
- Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС;
- бюро з питань екологічної політики ЄК ООН;
- спільної робочої групи Україна-НАТО зі співробітництва з питань науки та довкілля;
- делегації України щодо опрацювання проекту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;
- делегації України щодо опрацювання проекту Угоди про зону вільної торгівлі;
- змішаних робочих груп з питань торговельно-економічного співробітництва країн світу та інших.

Співробітництво з ЄС забезпечується у таких напрямках:

- розширення нормативно-правової бази співробітництва між Україною та ЄС;

- співпраця у рамках Угоди про заснування Енергетичного Співтовариства;
- залучення міжнародної технічної допомоги;
- використання інструментів Twinning та Taieх;
- участь у підкомітеті № 4 «Енергетика, транспорт, ядерна безпека та екологія»;
- співпраця у рамках Дунайської стратегії.

П

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Заповнити таблицю 11.1 використовуючи інтернет-посилання «Конвенції та угоди».

Таблиця 11.1 Перелік **всесвітніх базових міжнародних конвенцій про збереження біотичного і ландшафтного різноманіття**

Назва, місце і рік започаткування конвенції, угоди	Правовий документ щодо участі України	Мета конвенції, угоди
Конвенція про біологічне різноманіття(м.Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992 р.)	Закон України про ратифікацію конвенції від 29.11.1994 р.	
Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення (Вашингтон, США, 1973 р.)	Закон України про приєднання до конвенції від 14.05.1999 р.	
Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (Конвенція про спадщину Париж, Франція, 1972 р.)	Указ Президії Верховної Ради УРСР про ратифікацію конвенції від 04.10.1988 р.	
Конвенція про водно-болотні угіддя, щонають міжнародне значення головним чином як середовище існування	Закон України про приєднання до конвенції від 29.10.1996 р.	

Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція м.Бонн, ФРН, 1979 р.)	Закон України про приєднання до конвенції від 19.03.1999р.	П
Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхус, Данія, 1998 р.)	Закон України про ратифікацію конвенції від 06.07.1999 р.	
Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (Гельсінкі, 1992р.)	Закон України про ратифікацію конвенції від 19.03.1999 р.	
Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці (м. Париж, Франція, 1994	Закон України про приєднання до конвенції від 04.07.2002 р	

2. Заповнити таблицю 11.2 використовуючи інтернет-посилання «Конвенції та угоди».

Таблиця 11.2 Перелік всеєвропейських базових міжнародних конвенцій та угод про збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

Назва, місце і рік започаткування конвенції, угоди	Правовий документ щодо участі України	Мета конвенції, угоди
Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція м. ерн, Швейцарія 1979 р.)	Закон України про приєднання до конвенції від 29.10.1996 р.*	
Європейської ландшафтна конвенція (м. Флоренція, Італія, 2000 р.)		

Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA діє у рамках Боннської конвенції м. Гаага, Нідерланди, 1995 р.)	Закон України про приєднання до конвенції від 04.07.2002 р.	П
Угода про збереження кажанів в Європі (EUROBATS діє у рамках Боннської конвенції м.Лондон, Великобританія, 1991 р.)	Закон України про приєднання до конвенції від 14.05.1999 р.	
Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (м.Софія, Болгарія, 1995 р.)	Підписано Міністром охорони навколишнього природного середовища України у 1995 р., ратифікація конвенції не потребується, бо в основі Всеєвропейської стратегії лежать існуючі міжнародні конвенції, угоди.	

3. Заповнити таблицю 11.3 використовуючи інтернет-посилання «Конвенції та угоди».

Таблиця 11.3. Перелік регіональних базових конвенцій, угод, директив щодо збереження біотичного та ландшафтного різноманіття

Назва, місце і рік започаткування конвенції, угоди	Мета конвенції, угоди
Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська конвенція, 1992 р.)	
Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай (м.Софія, Болгарія, 1994 р.)	
Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (м.Київ, Україна, 2003 р.)	
Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану (діє у рамках Боннської конвенції м. Монако, 1996 р.)	

Директива Європейського союзу 79/409/ЕЕС про охорону диких птахів (Директива ЄС щодо диких птахів)	П
Директива Європейського союзу 92/43/ЕЕС про охорону середовищ існування та дикої фауни і флори (Директива ЄС щодо середовищ існування)	
Директива ЄС № 338/97 від 9 грудня 1996 щодо охорони видів дикої фауни і флори шляхом регулювання торгівлі	
Положення Європейського союзу 2078/92/ЕЕС про агроекологічні правила	
Директива Європейського союзу 2000/60/ЄС, якою встановлюються рамки дій союзу щодо політики у сфері водного господарства	

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. У чому полягають основні аспекти діяльності зі збереження біорізноманіття на міжнародному рівні?
2. Надайте характеристику діяльності Мінприроди України зі збереження біорізноманіття у контексті міжнародних зусиль.
3. Визначте пріоритетні напрями реалізації Конвенції про біологічне різноманіття в Україні.
4. Поясняйте, у чому полягає важливість Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів для збереження біорізноманіття в Україні.
5. Формат конвенцій та угод
6. Які цілі ставить перед собою Конвенція про біологічне різноманіття (1992 р.)?
7. У чому полягають головні завдання Бернської (1979 р.) конвенції?
8. В чому різниця між Протоколом Монтере та Протоколом Сан-Хосе?
9. Яке відношення до організації заповідної справи в Україні мають Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Віденська конвенція про охорону озонового шару атмосфери?

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 12

ТЕМА: Нормативно-правові засади охорони та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду України

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з нормативно-правовим забезпеченням заповідної справи в Україні.

Теоретичні питання

1. Законодавство України про природно-заповідний фонд (ПЗФ).
2. Система нормативно-правових актів про природно-заповідний фонд.
3. Основні засоби збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду.
4. Категорії територій і об'єктів природно-заповідного фонду України.
5. Основні функції територій і об'єктів природно-заповідного фонду.
6. Види використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду.
7. Правовий режим територій і об'єктів природно-заповідного фонду.
8. Форми власності на території і об'єкти природно-заповідного фонду.
9. Види відповідальності за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

1. Використовуючи різні інформаційні джерела (основні посилання розміщено в табл. 12.9, 12.8) заповніть табл. 12.1.

Таблиця 12.1 Нормативно-правове забезпечення заповідної справи в Україні

	Дата затвердження	Назва	Трактування
<i>Закони України</i>			
<i>Укази Президента України</i>			
<i>Постанови Кабінету Міністрів України</i>			

<p><i>Накази та інші нормативні акти Міністерства, які є обов'язковими до виконання всіма підприємствами, установами, організаціями та громадянами в частині забезпечення вимог законодавства про ПЗФ</i></p>			<p>П</p>
---	--	--	----------

2. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та лекційний матеріал заповніть табл. 2.2.

Таблиця 12.2 Основні засоби збереження територій і об'єктів ПЗФ

Засоби збереження об'єктів ПЗФ	Характеристика

3. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та лекційний матеріал заповніть табл. 12.3.

Таблиця 12.3 Функції територій і об'єктів ПЗФ України

Функції територій і об'єктів ПЗФ	Характеристика

	П

4. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та лекційний матеріал заповніть табл. 12.4.

Таблиця 12.4. Види використання територій і об'єктів ПЗФ України

Види використання територій і об'єктів ПЗФ	Характеристика

5. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та лекційний матеріал заповніть табл. 12.5.

Таблиця 12.5 Правовий режим територій і об'єктів ПЗФ України

Режим територій і об'єктів ПЗФ	Характеристика	Категорії територій і об'єктів ПЗФ

		П
--	--	---

6. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та лекційний матеріал заповніть табл. 12.6.

Таблиця 12.6 Форми власності на території і об'єкти ПЗФ України

Форми власності на території і об'єкти ПЗФ	Характеристика	Категорії територій і об'єктів ПЗФ, їх зони

7. Використовуючи різноманітні інформаційні джерела та лекційний матеріал заповніть табл. 12.7

Таблиця 12.7 Види відповідальності за порушення про ПЗФ України

Види відповідальності	Характеристика

Таблиця 12.8. Нормативно-правові засади організації, охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду

• ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища"• ЗУ "Про природно-заповідний фонд України"• ЗУ "Про екологічну мережу України"• ЗУ "Про оцінку впливу на довкілля"• ЗУ "Про рослинний світ"• ЗУ "Про тваринний світ"• ЗУ "Про мисливське господарство та полювання"• ЗУ "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки"• ЗУ "Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів"• ЗУ "Про червону книгу України"• Про затвердження Положення "Про Зелену книгу України"• ЗУ "Про землеустрій"• ЗУ "Про охорону земель"• ЗУ "Про державний контроль за використанням та охороною земель"• ВОДНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ• ЗЕМЕЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ• ЛІСОВИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ• КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО НАДРА• Правове регулювання заповідної справи в Україні	П

Таблиця 12.9. Міжнародне співробітництво в галузі організації і охорони природоохоронних територій

• Конвенція про біологічне різноманіття• Картахенський протокол з біобезпеки• Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів• Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що знаходиться під загрозою зникнення• Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин• Конвенція про охорону флори та фауни і природних середовищ існування у Європі• Угода про збереження афро-азійських мігруючих водно-болотних птахів• Угода про збереження кажанів у Європі• Європейська конвенція про ландшафти• Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини• Рекомендації про охорону на національному рівні культурної і природної спадщини• Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля• Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер• Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають

від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці

- Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття
- Конвенція про захист Чорного моря від забруднення
- Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай
- Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат
- Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану
- Директива Європейського союзу 79/409/ЕЕС про охорону диких птахів
- Директива Європейського союзу 2000/60/ЄС, якою встановлюються рамки дій союзу щодо політики у сфері водного господарства

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 13

ТЕМА: Червонокнижні представники флори та фауни областей України. Червоний список міжнародного союзу охорони природи.

МЕТА: ознайомитись з екобіологічними особливостями деяких раритетних видів рослин та тварин, вивчити основні критерії їх відбору для занесення до Червоної книги України.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Червона книга України – офіційний державний документ, який містить перелік рідкісних, вразливих і зникаючих видів тваринного і рослинного світу у межах України, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів і заходи щодо їх збереження. Занесені до Червоної книги України види підлягають охороні на всій території України, у межах її континентального шельфу та виключної морської економічної зони. Регулюється Законом України «Про Червону книгу України».

Було зроблено три видання Червоної книги України (1980, 1994-1996, 2009) і згідно з законодавством України, кожні 10 років має виходити нове видання. У проміжках види можуть заноситися до Червоної книги України окремими наказами Міністерства екології України, що на практиці робиться лише в особливих виключних випадках (ведмідь у 2003, лось у 2017). Так, Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 січня 2021 року № 29 «Про затвердження переліків видів тварин, що заносяться до Червоної книги України (тваринний світ), та видів тварин, що виключені з Червоної книги України (тваринний світ)» було видано нове видання, і з 9 квітня 2021 року до Червоної книги України занесено 1544 види, з них 687 тварини і 857 – рослинний світ.

Основними науковими критеріями відбору видів для занесення їх до Червоної книги є:

❖ *хорологічний* – поширення і стан популяцій ендемічних видів (тобто характерних лише для певних регіонів), диз'юнктивно-ареальних (з розірваними ареалами), погранично-ареальних і рідкісних видів у складі флори;

❖ *флорогенезний* – реліктові види (тобто представники різних геологічних періодів) і ті, що зникають з природних причин;

❖ *еколого-ценотичний* – види різних рідкісних і таких, що зникають, фітоценозів та специфічних екологічних ніш;

❖ **прагматичний** – практичне використання видів та їхнє відношення до родичів культурних сортів;

❖ **естетичний** – включення гарноквітучих та інших декоративних дикорослих видів, які стають рідкісними або зникають внаслідок масового винищення цих рослин у природному середовищі.

Залежно від стану і ступеня загрози для популяцій видів рослин і грибів, занесених до Червоної книги України, вони поділяються на такі категорії: зниклі (0), зникаючі (I), вразливі (II), рідкісні (III), невизначені (IV), недостатньо відомі (V), відновлені (VI).

Основні умовні позначення видів рослин на контурних картах:

● – відомі місцезнаходження виду;

○ - втрачені місцезнаходження виду;

? – ймовірні місцезнаходження виду або такі, що викликають сумніви.

Великі території суцільного поширення виду іноді подаються **штриховкою**.

Червоний список Міжнародного союзу охорони природи – всеосяжний збірник відомостей про охоронний статус рослин та тварин в усьому світі. Видається Міжнародним союзом охорони природи (МСОП) з 1963 року. Червоний список опікується флорою та фауною всього світу.

Червоний список МСОП побудовано на чітких критеріях оцінки статусу видів та ризику їхнього зникнення. Ці критерії є універсальними й можуть бути застосовані для будь-якого виду (або підвиду, раси та популяції) в будь-якій регіоні світу. Метою Червоного списку є визначення та оприлюднення ступеня загрози для існування тих чи тих видів живого та надання відомостей, потрібних для збереження біологічних видів, усім, кого це може стосуватись.

Оцінкою статусу видів у межах Комісії з виживання видів у МСОП займаються такі організації, як BirdLife International, World Conservation Monitoring Centre та численні спеціальні групи вужчої спрямованості. Всього оцінками статусу, що проводяться такими організаціями та групами, охоплено приблизно половина видів у Червоному списку МСОП.

Загалом Червоний список МСОП вважають найавторитетнішим джерелом оцінки статусу світового біорізноманіття. Останнє на теперішній час оновлення Червоного списку відбулося 4 травня 2006 року. Це видання розглядає 40 168 видів взагалі, плюс окремо 2160 підвидів, рас, форм, популяцій тощо. З числа видів, розглянутих цілком, 16 118 визначені як такі, існування яких під загрозою.

Серед них 7725 тварин, 8390 рослин, 3 – гриби та лишайники. Це видання Червоного списку наводить 784 види, вимерлих починаючи з 1500 року – ця кількість не змінилась з минулого видання 2004 року, та збільшилась на 18 з 2000 року (тоді їх було 766). Щороку кілька видів, котрі були визначені як «зниклі», виявляються існуючими або переводяться до категорії «Відомості недостатні». Так, в 2002 році список зниклих видів зменшився до 759, але з тих пір знову зріс

Місто Київ розташовано на межі лісової (Полісся) та лісостепової зон, що визначає специфіку як природної, так і культивованої рослинності. Природна рослинність оточує місто майже суцільним кільцем шириною від кількох до 10 км і відносно добре збереглася.

Рослинність представлена: лісами, луками, болотами, водними угрупованнями, фрагментами степів та пустощ, площа яких становить близько 45 тис. га, із яких ліси займають понад 35 тис. га. Найкраще збереглися ліси на південь від міста в районі Конча-Заспа, в північній частині – біля Пущі-Водиці, західній – біля с. Романівка і східній – північніше Броварів. Окремі ділянки лісів мають вік понад 100 років. В урочищах Феофанія, Лиса гора в деревостанах трапляються могутні дуби віком понад 150 років. Більшу площу лісів займають молоді посадки віком до 40 років.

У межах міста та його зеленої зони зустрічаються понад 25 видів рідкісних судинних рослин, занесених до "Червоної книги України". Це такі види:

- ❖ як *береза низька* – реліктовий вид, що зростає на Романівському болоті;
- ❖ *відкасник осотовидний* – ендемічний вид, що зростає на сухих лісових полянах та галявинах;
- ❖ *лілія лісова* – декоративний, рідкісний вид на галявинах листяних та змішаних лісів;
- ❖ *ситник бульбистий* – вид, що зростає на болотах і заплавних луках.

Значна кількість видів **родини орхідних**, які характеризуються високою декоративністю, мають вузьку екологічну амплітуду і вимагають специфічних умов для розвитку. Це такі види:

- ❖ *пальчатокорінники Фукса та бузиновий*;
- ❖ *зозулинець блощичний*, що знаходяться на межі ареалу і трапляються на болотах, узліссях, галявинах, берегах річок;
- ❖ *любка дволистя* та *зеленоквіткова* – світлі мішані ліси, галявини;
- ❖ *зозулинні сльози яйцевидні* – сирі луки, чагарники, заболочені місця;

❖ *билинець комарниковий* – вид на межі ареалу, зростає на луках, лісових галявинах;

❖ *коручки чемерниковидна* та *темно-червона* – в лісах та на узліссях;

❖ *коручка болотна* – на заболочених луках, болотах, берегах річок, озер.

У **водоймах** зустрічаються:

❖ *сальвінія плаваюча*;

❖ *рідкісна папороть*;

❖ *водяний горіх плаваючий*.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Ознайомитися зі структурою Червоної книги України «Рослинний світ» і «Тваринний світ». З цих розділів наведіть перелік рослин і тварин, які є занесені до Червоної Книги на території вашої області. Отриманні результати внесіть в таблицю 13.1.

2. Ознайомитися зі списками «Тварини України, занесені до Європейського Червоного списку» та «Судинні рослини флори України, занесені до Європейського Червоного списку». Навести перелік представників з Європейського червоного списку, які зустрічаються на території вашої області. Отриманні результати внесіть в таблицю 7.1.

3. На контурній карті України відзначити область поширення видів, що охороняються.

4. На контурній карті м. Києва позначити локалітети видів рослин, що охороняються. Необхідно з'ясувати основні причини зміни чисельності популяцій в зеленій зоні м. Києва рідких та зникаючих видів судинних рослин. Які заходи необхідно вживати для підтримання чисельності популяцій рослин.

5. Зробити висновок щодо необхідності комплексного використання хорологічного, флорогенетичного та еколого-ценотичного критеріїв для з'ясування причин зміни чисельності популяцій раритетних видів рослин.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Яка головна ідея запровадження Червоної книги?

2. Які існують критерії відбору видів для занесення їх до Червоної книги?

3. Охарактеризуйте основні категорії рослин, що наявні у Червоній книзі України, які види рослин відносяться до кожної із них?

4. Назвіть пріоритетні напрями діяльності Міжнародного Союзу охорони природи та природних ресурсів.

5. Перелічіть основні регіони України із найвищим видовим різноманіттям, що представлено у Червоній книзі України.

6. Які рідкісні червонокнижні види рослин зустрічаються у зеленій зоні м. Києва та які заходи впроваджують з їх охорони?

7. У яких районах м. Києва спостерігаються найбільші локалітети видів рослин із Червоної книги?

8. Назвіть основні причини зміни чисельності популяцій рослин.

9. Які екобіологічні особливості вегетації любки дволистої, водяного горіха плаваючого, лілії лісової, коручки болотної, ковили дніпровської?

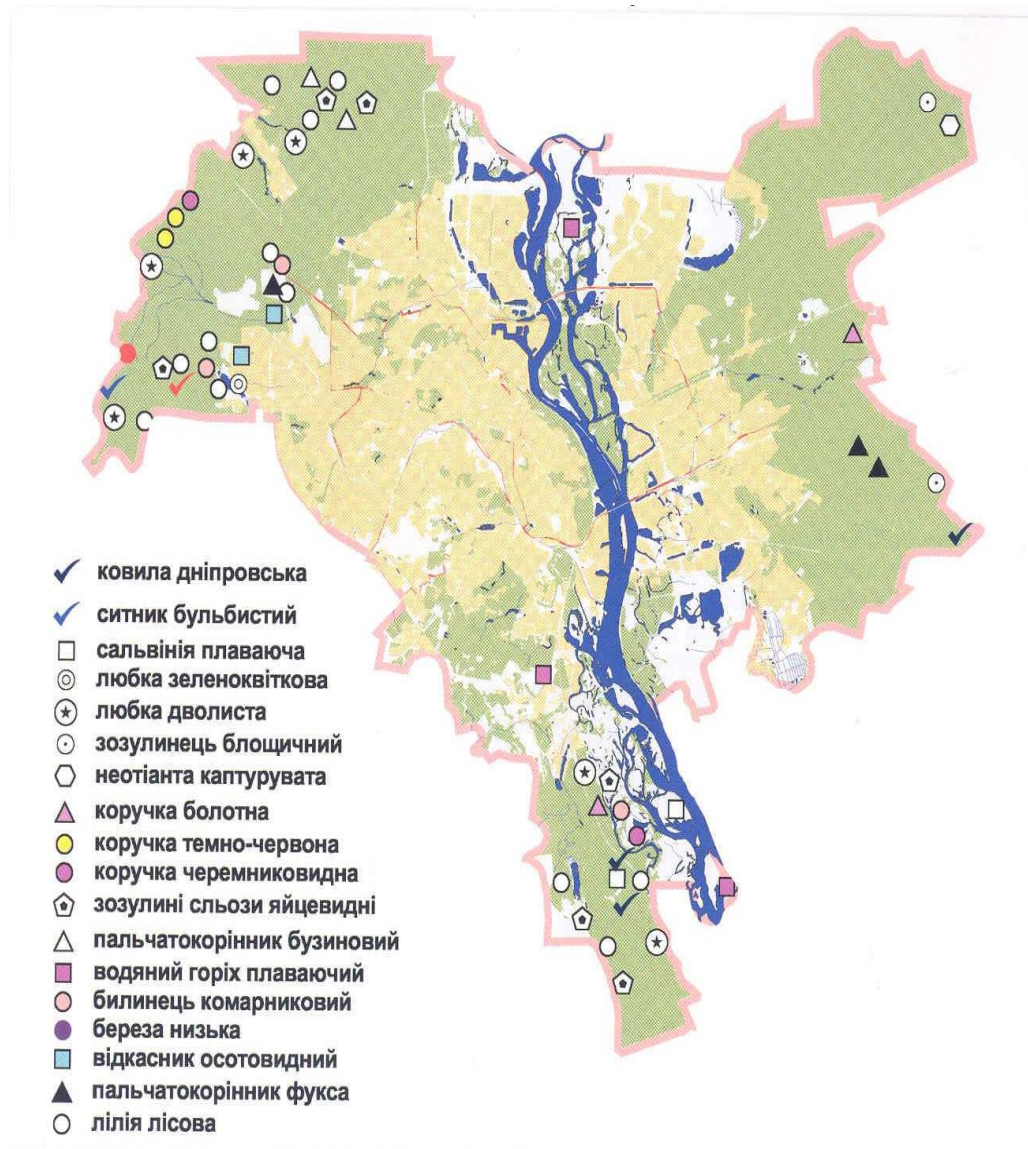

Рис. 1. Рідкісні рослини, які включено до «Червоної книги України»

Таблиця 13.1 Червонокнижні представники

області

Назва виду		Статус	Чисельність	Місце розташування	Заходи охорони	
українська	латинська					
Рослинний світ						
Тваринний світ						
Представник Європейського Червоного списку						

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 14

ТЕМА: Вивчення рослинних угруповань, що перебувають під охороною і занесені до Зеленої книги України. П

МЕТА: навчити студентів аналізувати літературні джерела, наукові сайти з Інтернету стосовно рослинних угруповань, що входять до Зеленої книги України та вивчити основні ареали їх поширення і заходи охорони.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Зелена книга – нова форма науково обґрунтованої охорони рослинних угруповань, яка запроваджує сучасний підхід до збереження біорізноманіття з акцентом на ценотичний аспект. Зелена книга України є офіційним державним документом, в якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні.

Зелена книга є основою для розроблення охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання занесених до неї природних рослинних угруповань. Охорона цих угруповань спрямовується на збереження їх ценотичної структури, популяцій рідкісних видів рослин та умов місцезростання. Визначення природних рослинних угруповань, які підлягають занесенню до Зеленої книги, здійснюється відповідно до методики, що затверджується Мінекоресурсів України.

Видання Зеленої книги України є значним внеском у забезпечення збереження природних рослинних угруповань – національного багатства України та вагомої складової гармонійного життя людини.

Зелені книги України мала декілька видань. Видання 1987 та 2002 років вже давно втратили актуальність, на даний момент користуються виданням 2009 року. Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 17.12.2020 № 368 «Про затвердження переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України, та природних рослинних угруповань, які вилучені із Зеленої книги України» було оновлено перелік: рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України та перелік природних рослинних угруповань, які вилучені із Зеленої книги України.

У природоохоронній літературі питання про необхідність видання поруч із Червоними книгами **Зелених книг** порушили українські науковці із Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Ними встановлені критерії виділення ценозів, які потребують охорони, охарактеризовані рідкі, зникаючі і типові синтаксони різного рангу, приведені мотиви і категорії їх охорони, поширення і

видовий склад. Зелена книга України буде сприяти розширенню мережі природно-заповідного фонду країни.

Флора України налічує понад **25 тисяч видів**, у тому числі: **П**

- ❖ *судинних рослин* – понад 4,5 тисяч видів,
- ❖ *мохоподібних* – 800 видів,
- ❖ *водоростей* – 4 тисячі видів,
- ❖ *лишайників* – 1000 видів,
- ❖ *грибів* – понад 15 тисяч видів.

Все це різноманіття вивчається, а його стан відображається в Зеленій книзі, до якої включено 160 статей, у яких подається відповідна інформація про 800 асоціацій рослинності України, серед яких є рідкісні (347) та такі, які перебувають під загрозою зникнення (354) та типові (99).

Статті згруповані відповідно до типів рослинності:

- ❖ *лісова* – 72 статті, 308 асоціацій;
- ❖ *чагарникова і чагарничкова рослинність Карпат і Криму* – 9 статей, 32 асоціації;
- ❖ *трав'яна і чагарничкова рослинність ксеротичного типу* на відслоненнях та пісках – 8 статей, 32 асоціації;
- ❖ *лучна* – 6 статей, 20 асоціацій;
- ❖ *болотна* – 11 статей, 39 асоціацій;
- ❖ *галофітна* – 3 статті, 10 асоціацій;
- ❖ *водна* – 26 статей, 137 асоціацій.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РОБОТИ:

1. Ознайомитися зі структурою Зеленої книги України https://www.npptovtry.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/green_book_2009.pdf. Навести перелік рослинних угруповань, які є занесенні до Зеленої Книги на території вашої області. Отриманні результати внесіть в таблицю 14.1.

2. На контурній карті України позначити поширення цих рослинних угруповань (за вибором студента) і зробити відповідні записи до легенди карти.

3. У зошит записати висновки щодо збереження та відновлення видів і заходів охорони рослинних угруповань.

Таблиця 14.1 Рослинні угруповання, які занесенні до Зеленої Книги

Назва виду (українська)	Біотоп	Потенціал відновлюваності	Поширення в Україні	Режим збереження.	Забезпеченість охороною.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 15

ТЕМА: Визначення розміру шкоди заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження.

МЕТА: оцінка прямої шкоди, завданої порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.

ТЕОРЕТИЧНІ МАТЕРІАЛИ:

Розрахунок шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження відбувається згідно Постанови КМУ № 541 від 29.07.2013 р «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» (Постанову КМУ № 521 від 21.04.1998 р. «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» скасовано). Розрахунок шкоди виконується за формулою:

$$\begin{aligned} & + \sum_{i=1}^n (PШ_i \cdot n_{я} \cdot K_{я}), \\ Ш = \sum_{i=1}^n (PШ_i \cdot n) + \sum_{i=1}^n (PШ_i \cdot n_{ж} \cdot K_{ж}) + \sum_{i=1}^n (PШ_i \cdot n_e \cdot K_e) + \end{aligned} \quad (4.1) \quad (11)$$

де $PШ_i$ – розмір шкоди, нанесеної незаконним добуванням чи знищенням об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної Книги України, грн./особ. (додаток 2);

n – кількість особин незаконно добутих чи знищенням об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної Книги України (табл. 4.1);

$n_{ж}$ – кількість пошкодженого житла об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної Книги України, шт. (табл. 4.1);

$K_{ж}$ – коефіцієнт, який враховується при пошкодженні житла об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної Книги України ($K_{ж} = 2$);

n_e – кількість незаконно видобутих чи знищених ембріонів об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної Книги України, шт. (табл. 4.1);

K_e – коефіцієнт, який враховується при видобуванні чи знищенні ембріонів об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної Книги України ($K_e = 2$);

$N_{я}$ – кількість незаконно видобутих чи знищених яєць птахів, занесених до Червоної Книги України, шт. (табл. 1);

$K_{я}$ – коефіцієнт, який враховується при видобуванні чи знищенні яєць птахів, занесених до Червоної Книги України ($K_{я} = 1$).

Особливі випадки оцінки розміру шкоди:

1. Розмір шкоди, заподіяної незаконним добуванням чи знищенням тварин із класів комах та земноводних, поширюється також і на личинкову стадію розвитку.

2. Розмір шкоди, встановлений для систематичних груп тварин, поширюється на всі види в цих групах.

3. У разі коли незаконними діями на території природнозаповідного фонду спричинено знищення колонії тварин (у тому числі без знищення або розорення гнізд та інших жител), компенсація за шкоду нараховується як за знищення всіх гнізд (жител) у колоніальному оселенні.

4. За знищення або незаконне вилучення тварин, що перебувають в зоологічних колекціях зоопарків, зоосадів, океанаріумів, інших установ та об'єктів природно-заповідного фонду, створених з метою організації освітньо-виховної роботи та утримання тварин у неволі або напіввільних умовах, а також за жорстоке поводження з тваринами, яке призвело до їх загибелі, розмір шкоди визначається трикратною сумою витрат на придбання тварин відповідних видів для поновлення колекцій.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ:

Ознайомитися з теоретичним матеріалом.

1. Розрахувати шкоду заподіяну порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок незаконного добування чи знищення

об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження.

2. Охарактеризувати види знищених тварин, занесених до Червоної Книги України згідно варіантів.

3. Зробити висновок щодо заподіяної шкоди довкіллю та шляхів її мінімізації.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

1. Надайте у загальному вигляді характеристику Постанови КМУ № 541 від 29.07.2013 р «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд».

2. Поясніть необхідність застосування коефіцієнтів при розрахунку збитку при знищенні ембріонів та житла об'єктів тваринного світу або яєць птахів.

3. Від яких показників залежить розрахунок шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок незаконного добування чи знищення об'єктів тваринного світу, пошкодження або знищення їх жител та споруд, місць перебування і розмноження?

4. Надайте характеристику особливих випадків оцінки розміру шкоди.

ВАРІАНТИ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

Таблиця 15.1 Характеристика незаконно видобутих чи знищених об'єктів тваринного світу, пошкоджених або знищених жител та споруд, місць перебування і розмноження

№	Вид об'єкту тваринного світу	Кількість, екз.	Примітка	Індивідуальні завдання
1	лось гагара черепаха болотна	1 3 5	знищене 2 гнізда	Громадянином К. під час браконьєрства добуто лося і три козулі. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 4 200 грн. Також ним знищено дві два гнізда перепілки та вилучено 18 яєць перепілки. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол

				та постанову про адміністративне правопорушення.
2	кулан туркменський буревісник малий тритон	1 2 2	пошкоджена нори	3 Громадянином К. під час браконьєрства добуто три кабани і дві лані. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 5 350 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
3	олень благородний баклан великий ропуха	2 1 6	знищене 1 гніздо	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять муфлонів і дві лані. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 5 255 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
4	лань лелека білий жужелиця	1 2 15	знищений ембріон	1 Громадянином К. під час браконьєрства добуто два кабани і лань. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 6 500 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
5	лисиця чапля скарабей	3 1 8	знищене 1 гніздо	Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного і три козулі. Також ним знищено біотехнічну споруду

				вартістю 3 250 грн. Також ним знищено дві два гнізда перепілки та вилучено 18 яєць перепілки. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
6	вовк костогриз псевдоскорпіон	4 1 2	знищено ембріони	3 Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного і козулю. Також ним знищено дві біотехнічні споруди вартістю 3 500 грн кожна. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
7	кролик дикий яструб малий жовтушка золотиста	3 2 15	знищене 3 гнізда	Громадянином К. під час браконьєрства добуто два кабани і лань. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 6 500 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
8	сліпак звичайний омелюх часничниця	4 1 6	знищений ембріон	1 Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного, два диких кабана та дві козулі. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 6 340 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних

				дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
9	вовчок горішників галагаз квакша	2 1 3	знищено 3 яйця	Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного і три козулі. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 3 250 грн. Також ним знищено дві два гнізда перепілки та вилучено 18 яєць перепілки. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
10	полівка водяна осоїд морський павук	5 3 3	знищено 3 нори	Громадянином К. під час браконьєрства добуто три козулі і лань. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 4 250 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
11	бабак лелека білий риюча оса	1 4 10	знищено 2 нори	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять муфлонів і три козулі. Також ним знищено дві біотехнічні споруди вартістю 2 780 грн кожна. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.

12	їжак звичайний зимняк скат	4 2 1	знищено 2 гнізда	Громадянином К. під час браконьєрства добуто три ондатри і п'ять бобрів. Також ним знищено одну боброву загату і дві нори лисиці. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
13	білка канюк звичайний коловертка	1 1 4	знищено 1 гніздо	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять муфлонів і дві лані. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 5 255 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
14	норка американська зозуля звичайна стрибунець	2 1 11	знищено 2 ембріони	Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного і два лося. Також ним знищено дві біотехнічні споруди вартістю 2 750 грн кожна. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
15	муфлон оляпка златка	2 3 7	знищено 3 яйця	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять ондатр і сім бобрів. Також ним знищено дві боброві загати. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних

				дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
16	пацюк чорний ремез форонід	4 2 6	знищено 1 гніздо	Громадянином К. під час браконьєрства добуто три нутрії і два диких кролики. Також ним знищено боброву загату та три гнізда качки. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
17	миша-крихітка куріпка біла мирмідона	14 3 2	знищено 2 нори	Громадянином К. під час браконьєрства добуто три муфлони і дві лані. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 3 160 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
18	олень плямистий жовна чорна веретільниця	1 2 7	знищено 1 ембріон	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять кабанів і дві козулі. Також ним знищено дві біотехнічні споруди вартістю 3 480 грн кожна. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
19	свиня дика дрімлюга богомол	2 2 5	знищено 3 гнізда	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять муфлонів і три козулі.

				Також ним знищено дві біотехнічні споруди вартістю 2 780 грн кожна. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
20	кулан туркменський кропивник гадюка звичайна	1 5 5	знищено 4 яйця	Громадянином К. під час браконьєрства добуто п'ять нутрії і три диких кролики. Також ним знищено боброву загату та три гнізда перепілки. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
21	енотовидний собака поморник тритон	2 4 3	знищено 1 гніздо	Громадянином К. під час браконьєрства добуто чотири енотовидних собаки і чотири нутрії. Також ним знищено три гнізда перепілки та вилучено 10 яєць перепілки. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
22	пацюк чорний зимняк атерина	6 5 12	знищено 2 яйця	Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного, два диких кабана та дві козулі. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 6 340 грн.

				Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
23	вовчок горішників лебідь-кликун часничниця	3 8 16	знищено 1 ембріон	Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного, два диких кабана та дві козулі. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 6 340 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
24	муфлон мартин скарабей	2 8 15	знищено 4 яйця	Громадянином К. під час браконьєрства добуто оленя благородного і козулю. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 7 560 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол та постанову про адміністративне правопорушення.
25	полівка водяна серпокрилець черепаха болотяна	14 7 17	знищено 3 яйця	Громадянином К. під час браконьєрства добуто два кабани і лань. Також ним знищено біотехнічну споруду вартістю 6 500 грн. Нарахувати розмір стягнення за збитки внаслідок цих незаконних дій. Скласти акт, протокол

				та постанову про адміністративне правопорушення.
--	--	--	--	--

Таблиця 15.2 Довідкові дані для виконання практичної роботи 15

Об'єкти тваринного світу	Одиниця виміру	Розмір шкоди, гривень
Звірі		
лось	за 1 особину	40000
кулан туркменський		20000
олень благородний		16500
свиня дика, олень плямистий, лань		11000
козуля, муфлон		8800
бобер, борсук		2860
лисиця, єнотовидний собака		2605
вовк		1000
куниця лісова і кам'яна, ласка, норка американська, бабак		2710
ондатра, нутрія вільна		1824
заєць-русак, кролик дикий		938
їжак звичайний, кріт		260
інші комахоїдні		26
білка		495
ховрах сірий (малий)		521
вовчок горішниковий		521
інші вовчки		396
сліпак звичайний		521
пацюк чорний		182
полівка водяна		26
курганчикова миша, степова миша, миша-крихітка	26	
інші види (крім здичавілих собак і котів, собако-вовчих гібридів, пацюка сірого, миші хатньої, лісової, жовтогорлої, польової, полівки звичайної, європейської рудої, гуртової)	26	
Птахи		

гагара	за 1 особину	469
норець		469
буревісник малий		250
баклан великий		250
чапля велика біла і мала біла	за 1 особину	3645
чапля сіра і руда		1730
квак, бугай, бугайчик		990
лелека білий		2970
єгипетська чапля, фламінго		2657
лебідь-шипун, лебідь-кликун		2657
гусь		938
галагаз		938
інші качкові		469
осоїд		14848
яструб великий		4950
яструб малий		2970
зимняк		1980
канюк звичайний		2475
лунь болотяний		1250
боривітер звичайний		1980
дербник (підсоколик малий), кібчик, чеглок (підсоколик великий)		4950
кречет		14848
орлан-довгохвіст		3000
баранцеві (крім тих, що занесені до Червоної книги України)		496
сивкові (крім тих, що занесені до Червоної книги України)		496
куріпка біла		939
куріпка сіра, кеклик		939
фазан звичайний		939
перепел		469
лиска, курочка водяна, пастушок		469
деркач		1980
курочка мала, курочка-крихітка		339
поморник	1484	
мартин	250	

крячка		250
рябка		990
голуб		468
зозуля звичайна		396
зозуля чубата, зозуля глуха		1484
сова біла	за 1 особину	2605
сова яструбина		1240
сова сіра		1240
сова вухата		1484
сич хатній		745
дрімлюга		365
серпокрилець		250
бджолоїдка		495
рибалочка		781
одуд		781
жовна чорна		2475
крутиголовка		396
інші дятли		594
жайворонкові		250
ластівкові		350
плискові		250
сорокопудові		495
омелюх		250
оляпка		250
кропивник		250
тинівкові		313
дроздові		350
славкові		250
мухоловкові		250
корольок жовтоголовий		260
синиця вусата		495
синиця довгохвоста		495
ремез		521
інші синицеві		250
повзик		350
підкоришникові		250
стінолаз		1484

костогриз		521
інші вівсянкові, в'юркові		297
горобець чорногрудий, в'юрок сніговий		297
інші горобцеві		26
шпак звичайний		250
іволга		990
сойка, галка	за 1 особину	250
крук		1042
горіхівка		495
Плазуни:		
черепаха болотяна	за 1 особину	350
веретільниця		730
ящірка різнобарвна		521
ящірки кримська і скеляста		495
інші ящірки		145
гадюка звичайна		730
вуж звичайний, вуж водяний		99
Земноводні:		
тритон	за 1 особ.	26
кумка червоночерева		16
часничниця		26
ропуха		47
квакша		26
жаби озерна, ставкова та їх гібриди		5
інші жаби		10
ікра земноводних	за 1 кладку	26
Риби		
гібриди осетрових риб	за 1 екземпляр	4513
акула, скат, пеламіда, вугор морський		1470
сом		752
камбала-калкан		1515
форель струмкова		605
судак		903
щука		602
луфар		903
білий амур		451

товстолобик		451
скумбрія		752
лящ		301
лин		210
в'язь		241
ставрида		30
барабуля		150
в'юн		31
чехоня		241
карась сріблястий		30
форель райдужна, сазан, білизна, рибець звичайний, підуст, вугор річковий, кефалі (крім піленгаса), сардина європейська, сардина кругла, чорний амур		602
камбала-глоса, морський язик, мерланг, піленгас, бабці		1504
оселедець		145
плітка (тараня), кутум, синець, клепець, головень, пузанок, ошибень, собачка-сфінкс, собачка Звонимира	за 1 екземпляр	150
плоскирка, окунь звичайний, бистрянкa, йорж звичайний, краснопірка, сарган, морський минь, смарида, морський карась (ласкир), скорпена (морський йорж), морський дракончик, зіркогляд звичайний, губаньові, морські собачки (крім собачки-сфінкса і собачки Звонимира), піскорий південний, піскарка смугаста (риба-ліра, іглиця змієподібна, іглиця морська шипувата, бичок-кнут (жаба), бичок-ротань, бичокбланкет, бичок-лисун мармуровий		141
тюлька, кілька (шпрот), хамса,		30
атерина	за 1 кг	6
верховодка		30
інші види		30
Метелики		
зорька, жовтушка золотиста		13
жовтушка шафранова, степова, польова, синявець, корідон, бризеїда, кропивниця, перламутрівка ніобея, аглая та польова, пістрянка	за 1 особину	8
мирмідона, стрічкарка		22

лігея, медуза, семела, барвниця спірейна, денне павичеве око, перламутрівка велика лісова, червонець фіолетовий, червонець непарний, синявець красивий		16	
дріада, цирцея, перелівниця мала, перламутрівка пандора		18	
траурниця, адмірал, ведмедиця кайя, геба та сільська, бражник		26	
інші метелики (крім масових шкідників сільського чи лісового господарства)		6	
бабка		13	
богомол		21	
співуча цикада	за 1 особину	21	
<i>Жуки:</i>			
жужелиця (турун)		31	
стрибунець		8	
жук-гноймовик (справжній), бронзівка		8	
скарабей		26	
носоріг		26	
златка (кратомерус, еурітіреа, лямпра, діцрта, цифозома, кіпріакус)		10	
вусачі (крім масових шкідників сільського чи лісового господарства)		12	
інші жуки (крім масових шкідників сільського чи лісового господарства)		4	
Сітчатокрилі			
золотоочки, гемеробієві		за 1 особ.	6
мурашиний лев			16
Перетинчастокрилі			
бджолині	за 1 особ.	10	
сколії		21	
риюча оса		10	
інші перетинчастокрилі		2	
Мухи			
ктирі, дзюрчалки, тахіни	за 1 особ.	8	
Довговусі			
личинки комара хаобора (коретра)	за 1 кг	416	

личинки хірономід (мотиль)	живої ваги	416
Інші комахи (крім масових шкідників сільського чи лісового господарства)	за 1 особ.	1
Знищення або пошкодження мурашників діаметром:		
до 1 метра	за 1 мурашник	390
від 1,1 до 1,5 метра		656
від 1,6 до 2 метрів		1068
від 2,1 метра і більше		1605
Павукоподібні		
скорпіон, псевдоскорпіон, сінокос, павук	за 1 особ.	8
багатоніжка		3
Ракоподібні:		
артемія саліна (рачки)	за 1 кг живої ваги	797
артемія саліна (яйця)		1054
дафнія, моїна, циклоп		208
мізида, бокоплав		208
щитні (крім дорослих)	за 1 особ.	6
креветка		1
річковий рак, рак-самітник		45
краб		301
омар		1560
морський павук		8
Щупальцеві:		
мохуватка, форонід, внутрішньопорошицеві	за 1 особ.	8
Молюски:		
хітони, лопатоногі	за 1 т живої ваги	5
двостулкові		20
слимак роду <i>Helix</i>		2500
Інші наземні молюски	за 1 ос.	4
Інші черевоногі (крім рапани)		5
Кільчасті черви:		
трубочник	за 1 кг живої ваги	601
інші кільчасті черви (малоцетинкові та багатоцетинкові)		260
Круглі черви:		
коловертка	за 1 особ.	301

губки “сидячих” видів		2
Кишковопорожнинні:		
гідроїди, лептоліди, лімномедузи, сцифоїдні медузи, коралові поліпи	за 1 особ.	2

Порівняння кількості видів тварин, рослин і грибів, занесених до першого, другого та третього видань Червоної книги України

Таксон	I-е видання (1980 р.) (кількість видів)	II-е видання (1994 р. твар. світ, 1996 р. росл. світ) (кількість видів)	III-е видання (2009 р.) (кількість видів)	Всього по Україні (тис. видів)
Рослини та гриби:	151	541	856	27
судинні	151	439	611	5,1
водорості	–	17	60	5
лишайники	–	27	52	1,2
мохи, мохоподібні	–	28	46	0,8
гриби	–	30	57	15
Тварини:	85	382	542	45
гідродні поліпи	–	2	2	
круглі черви	–	2	2	3,2
кільчасті черви	–	7	9	
ракоподібні	–	26	31	
павукоподібні	–	2	2	
багатоніжки	–	3	3	
ногохвістки	–	–	2	
комахи	18	173	226	35
моллюски	–	12	20	
круглороті	–	2	2	
риби	–	32	69	
земноводні	4	5	8	
плазуни	6	8	11	
птахи	28	67	87	
ссавці	29	41	68	

Склад земельних угідь, прогнозних складових екомережі

Складові екомережі	Площа (тис. га) станом на 1.09.2000 р.	Площа (тис. га) станом на 1.01.2009 р.	Площа (тис. га) станом на 1.01.2010 р.	Площа (тис. га) станом на 2015 р.
Сіножаті та пасовища	7772,9	7918,0	7899,5	9536,6
Ліси та лісовкриті площі	10380,2	10570,1	10591,9	10955
Відкриті заболочені землі	940,4	978,0	979,4	940,4
Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються у господарстві	136	125,3	125,3	136
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покриттям	1180,8	1032,8	1029,9	1180,8
Води	2415	2422,5	2423,2	2415
Загальна площа (тис. га)	22825,3	23046,7	23049,2	25164,5
Відсоток від загальної площі України	136	125,3	125,3	136

РОЗПОДІЛ ВИБРАНИХ ДІЮЧИХ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ (ПЗФ) УКРАЇНИ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМИ ОДИНИЦЯМИ

КАРТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ (ПЗФ) УКРАЇНИ
(природні заповідники та національні природні парки),
СТВОРЕНИХ У 2008-2010 РОКАХ

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Барановський В.А. Екологічний атлас України. – К.: Географіка, 2000. – 40 с.
2. Бойко М.Ф. Територія Херсонщини в національній екологічній мережі України // Фальц-Фейнівські читання. – Херсон: «Терра», 2001. – С. 29–31.
3. Бойко М.Ф. Червоний список Херсонської області. Рідкісні та зникаючі види рослин, грибів та тварин / М.Ф. Бойко, М.М. Подгайний. – Херсон: Айлант, 1998. – 33 с.
4. Василюк О.О. Природно-заповідний фонд Київської області / В. Костюшин, К. Норенко, А. Плига, Є. Прекрасна, Г. Коломицев, М. Фатікова– К.: НЕЦУ, 2012. – 338 с.
5. Водно-болотні угіддя України. Довідник / За ред. Г.Б. Марушевського, І.С. Жарук – К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2006. – 312 с.
6. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи: навчальний посібник / Ю.М. Грищенко. – Рівне: РДТУ, 2000. – 239 с.
7. Гродзинський М.Д. Заповідна справа в Україні: навчальний посібник / М.Д. Гродзинський, М.П. Стеценко. – К.: Географіка, 2003. – 306 с.
8. Давиденко В.М. Заповідна справа: Навчальний посібник для студентів екологічних, біологічних, природничих, лісівничих, агрономічних, зооінженерних факультетів вищих навчальних закладів III, IV рівнів акредитації. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – 140 с.
9. Дідух Я.П. Екологічна стежка (Методика, організація, характеристика модельної стежки – «Лісники») / Я.П.Дідух, В.М.Єрмоленко – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – 87 с.
10. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б.Г. Проць, І.Б. Іваненко, Т.С. Ямелинець, Е. Станчу – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.
11. Закон України «Про Червону книгу України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 30, ст. 201.
12. Зелена книга України: якою їй бути? / Під заг. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонка. – Київ: Академперіодика, 2002. – 35 с.
13. Зеленая книга Украинской ССР.- К.: Наук. думка, 1987. – 216 с.
14. Мартинова О.А. Заповідна справа / О.А. Мартинова. – ДонНТУ, 2011. – 71 с.
15. Масікевич Ю.Г. Правове регулювання заповідної справи в Україні (спеціальне зібрання законодавчих документів) / Ю.Г. Масікевич, Я.І. Мовчан, П.М. Цицима. – Чернівці: Книги - XXI, 2007. – 816 с.
16. Мовчан Я.І. Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів утілення / Я.І. Мовчан / Конвенція про біорозмаїття: громадська обізнаність і участь. – К.: Стило, 1997. – 150 с.
17. Подобайло А.В. Методика оголошення заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 28 с.
18. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: навчальний посібник / С.Ю. Попович. – К. Арістей, 2007. – 480 с.
19. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення: Довідник. – К., 1998. – 240 с.
20. Природно-заповідний фонд Української РСР. – К.: Урожай, 1986. – 223 с.

21. Солодкий В.Д. Заповідна справа: підручник / В.Д. Солодкий, Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКІЙ, Ю.Г. МАСІКЕВИЧ та ін. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 288 с.
22. Солодкий В.Д. Основи заповідної справи [Навчальний посібник] / В.Д. Солодкий: / Чернівці: Зелена Буковина, 2008. – 408 с.
23. Фурдичко О.І. Заповідна справа в Україні: [Підручник] / Фурдичко О.І., Сівак В.К., Солодкий В.Д. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 336 с.
24. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: Українська енциклопедія, 1994. – 608 с.
25. Червона книга України. Тваринний світ. – К.: Українська енциклопедія, 1994. – 464 с.

Додаткова:

1. Біорізноманіття Українських Карпат. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Карпатського високогірного біологічного стаціонару Львівського національного університету ім. І. Франка (Львів, 30 липня – 3 серпня 2005р.). – Л.: ЗУКЦ, 2005. – 202 с.
2. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине. – К., 1995.
3. Екологічне законодавство України (Збірник законодавчих актів). – Харків: «ЕкоПраво-Харків», 1998. – 300 с.
4. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки». Затверджено 21 вересня 2000 року №1989-III.- 24 с.
5. Заповідники ССРСР. Заповідники Украины и Молдавии. – М.:Мысль, 1987. – 174 с.
6. Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 230 с.
7. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества ред. Шеляга-Сосонко Ю.Р. – Київ: Наукова думка, 1987. – 214 с.
8. Збереження біологічного різноманіття в лісах та забезпечення розвитку природно-заповідного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62995&cat_id=36090
9. Кобеньок Г.В. Збереження біорізноманіття, створення екомережі та інтегроване управління річковими басейнами: [Посібник для вчителів і громадських природоохоронних організацій] / Кобеньок Г.В., Закорко О.П., Марушевський Г.Б. – К.: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. – 200 с.